

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS
BALTIJOS KALBŲ IR KULTŪRŲ INSTITUTAS
SKANDINAVISTIKOS CENTRAS

Violeta Birbilaitė

**Dūžtančios utopijos išgyvenimas migracijoje: ribinės patirties vaizdavimas XX – XXI a.
vokietakalbių autorių romanuose**

Magistro darbas

Vadovė: Dr. Violeta Katinienė

2023

Vilnius

ANOTACIJA

Magistro darbe „Dūžtančios utopijos išgyvenimas migracijoje: ribinės patirties vaizdavimas XX – XXI a. vokiečių autorių romanuose“ analizei pasirinktas Wolfgango Hilbigio romanas „Das Provisorium“ („Laikinumas“) (2000) ir Abbas Khiderio romanas „Ohrfeige“ („Antausis“) (2016). Atliekant komparatyvistinę analizę ir remiantis sociologų ir literatūrologų taikomais metodais parodoma, kaip kartu analizuojant *migracijos* ir *utopijos* fenomenus literatūriniuose kūriniuose, giliau atskleidžiamos *ribinės* veikėjo *patirtys*, tokios kaip *svetimybės*, apleistumo, nepritapimo jausenos ir atveriamą naują perspektyvą, leidžianti į šiuos reiškinius pažvelgti per išskylančią vilties ir jos žlugimo motyvą.

Raktiniai žodžiai: migracija, migrantas, utopija, ribinė patirtis, svetimybė, W. Hilbig, A. Khider

TURINYS

<i>IVADAS</i>	5
<i>METODOLOGINĖ PRIEIGA</i>	8
1. <i>TEORIJS IR TYRIMŲ APŽVALGA</i>	9
2. <i>MIGRACIJA</i>	11
2.1. Migracijos sąvoka ir jos daugiasluoksniškumas	11
2.2. Migracijos formos ir migranto sąvoka	13
3. <i>UTOPIJA</i>	14
3.1. Utopijos sąvokos raida	14
3.2. Utopijos ir migracijos ryšys	16
4. <i>SVETIMYBĖS FENOMENOLOGIJA</i>	18
4.1. Levino svetimybės samprata	18
4.2. Waldenfelso svetimybės samprata	19
5. <i>EMPIRIJA</i>	22
6. <i>ANALIZĖ</i>	23
6.1. Wolfgangas Hilbigas	23
6.2. Abbas Khideris	23
6.3. Romanų siužetas ir istorinis kontekstas	24
6.4. Migracijos fenomenas romanuose „Laikinumas“ ir „Antausis“ iš sociologinės perspektyvos	25
6.5. Skirtingos migracijos formos romanuose	26
6.6. Migracija kaip atsakas	29
6.7. Veikėjų kuriamos utopijos	31
6.8. Dūžtanti utopija atsidūrus migracijoje	33
6.9. Išoriniai romanų erdvės veiksniai, lemiantys utopijos dužimą	36
6.10. Kafkiškoji biurokratija	37
6.11. Visuomenės požiūris į migrantus romanuose	40
6.12. Svetimybės išraiškos romanuose	42
<i>IŠVADOS IR TYRIMO PERSPEKTYVOS</i>	47
<i>ŠALTINIŲ SĄRAŠAS</i>	49
<i>LITERATŪROS SĄRAŠAS</i>	50

ZUSAMMENFASSUNG53

IVADAS

Šio magistro baigiamojo darbo tema – „Dūžtančios utopijos išgyvenimas migracijoje: ribinės patirties vaizdavimas XX – XXI a. vokiečių autorių romanuose“. Darbas apima du svarbius fenomenus, *migraciją* ir *utopiją*, kurie šių dienų kontekste vykstant karui Ukrainoje, Europai ir pasauliui vis dar susiduriant su pabėgėlių krize aktualūs viešojoje erdvėje kaip ir akademiniam diskurse. Pasirinkus šią temą, per skirtingas, tiek sociologines, tiek literatūrologų naudojamas prieigas siekiamą atskleisti abiejų reiškinių tarpusavio sąsajas bei giliau pažvelgti į atsirandančius modelius, vaizduojamus literatūroje.

Jungiant abu fenomenus su tikslu parodyti *ribines* bendražmogiškąsias *patirtis*, kurios vaizduojamos meninėje literatūroje, atveriamą naują ir įdomią perspektyvą per kurią galima atsakyti į klausimus, kurie, svarstant tik vieną iš pasirinktų reiškinių, neduotų visapusiško atsakymo. Kadangi pasirinkta darbo tema siekiama parodyti *migranto* išgyvenamų patirčių spektrą bei geriau suprasti *migracijos* ir *utopijos* tarpusavio ryšį, kuris matomas pasirinktuose romanuose, iškeliamą tokia tyrimo problema: kaip utopijos kūrimas ir jos dužimo naratyvas pasirinktuose literatūros kūriniuose formuoja migracijos patirtis? Tad šio darbo tikslas yra parodyti išgyvenamų patirčių *migracijoje* kompleksškumą ir atskleisti, kokias *ribines patirtis* išgyvena veikėjas. Iškeliamam tikslui pasiekti, reikalinga suprasti, iš kur ateina *migracijos* poreikis, kokių veiksnių formuojama *migracijos* patirtis ir kaip į tai atsakoma pasirinktuose analizei romanuose. Norint tai parodyti, ieškoma atsakymų į šiuos klausimus:

- a) Kokia *migracija* yra vaizduojama pasirinktuose romanuose?
- b) Kaip romanuose atsiranda *utopijos* naratyvas?
- c) Kaip vaizduojamas susidūrimas tarp tokio naratyvo ir realios patirties?
- d) Kaip veikėjas atsako į įtampą, kylančią tarp *utopinio* idealo ir realybės?

Šie klausimai parodo tokių patirčių sudėtingumą, skatina gilesnę ir detalesnę *utopijos* ir *migracijos* ryšio aiškinimą literatūroje ir suteikia priegą geriau suprasti, kokiose *ribinėse* situacijose atsideria veikėjai. Jie taip pat atveria požiūrį, kad *migracijos* patirtys formuojamos daugybės skirtingų veiksnių, tokių kaip socialiniai, politiniai, ekonominiai ar veikėjo vidinės motyvacijos, kaip ir atskleidžia individualius įsitikinimus ir vertybes.

Dviejų fenomenų jungimas, kuriuo siekiama atskleisti, kokias *ribines patirtis* išgyvena veikėjai, naujas ir kitokį požiūrį siūlantis būdas, nei tradiciniai, pavyzdžiui, sociologų ar tik *utopijos* tyrinėtojų naudojami metodai. Į tokias patirtis čia siekiama žvelgti ne tik per dažnai matomą traumos, identiteto paieškos motyvus, kurie itin svarbūs apie *migracijos* patirtis kalbančioje literatūroje, bet pridėdant ir

kitą svarbią, tačiau mažiau tyrinėtą temą – vilties ir siekio susikurti geresnę ateitį, kuri išreiškiama būtent per *utopijos* iškilimą veikėjo pasaulyje. *Utopija*, siejama dažniausiai su literatūros ar filosofijos studijomis, kuriose nagrinėjamos idealios neegzistuojančios visuomenės. *Migracijos* kontekste šis fenomenas padeda atskleisti, kokius pasaulius savo svajonėse kuria *migrantai* ir kaip tai formuoja visą jo pasaulio matymą ir patirtis. Taigi jungiant abu šiuos fenomenus literatūrinėje analizėje pasiūlomas naujas požiūrio taškas. Siekiama literatūrinį *migracijos* tyrimų lauką papildyti naujomis įžvalgomis ir prieigos būdais, atskleidžiančiais platesnį veikėjo pasaulį *migracijoje* ir atliepanti bendražmogišką patirtis joje.

Kaip minėta, toks prieigos būdas nėra dažnai renkamas literatūros tyrinėtojų. Analizei pasirinkti romanai yra Wolfgango Hilbigo „Das Provisorium“ („Laikinumas“)¹ (2000) ir Abbas Khiderio „Ohrfeige“ („Antausis“) (2016). Abu romanai vaizduoja skirtingas *migracijos* patirtis: Hilbigas romane vaizduoja rašytojo krizę išgyvenantį veikėją, kuris renkasi *migraciją* iš tuometinės Vokietijos Demokratinės respublikos į Vokietijos Federacinę Respubliką, o Khiderio veikėjas, *pabėgėlis* iš Irako, atsidūręs Vokietijoje. Nors ir skirtingos *migracijos* formos, romanuose atskleidžiami panašūs veikėjų patiriami išgyvenimai ir matomi panašūs veikėjų keliai ir jausenos, kurie bus aptariami analizėje. Abu literatūriniai kūriniai savyje neša *utopijos* naratyvą, veikėjai susiduria su jos griuvimu ir atsiduria *ribinėse* situacijose, sąlygojamose būtent jų išgyvenimų *migracijoje*. Abu romanai, susilaukę literatūros tyrėjų dėmesio, vis dėlto, tarpusavyje nebuvo lyginami, tad šiuo darbu tikimasi ne tik atverti naują galimą teorinę perspektyvą, bet ir prisidėti prie komparatyvistinių literatūros tyrimų, randant bendrumų šių abiejų vokiečių autorių romanuose.

Pasirinkti romanai ir prieigos prie jų būdas reikalauja tarpdisciplininio, išsamaus žvilgsnio, tad renkamas teorinis prieigos būdas taip pat toks. Darbe siekiama jungti kelias disciplinas, taigi, teorinėje darbo dalyje svarstomos *migraciją* tyrinėjančių sociologų Roberto Coheno, Douglaso Massey'aus, Stepheno Castleso ir kitų ryškių mokslininkų idėjos bei naudojamos jų pateikiamos sąvokos. *Utopijos* fenomeno lauką siekiama parodyti iš keleto egzistuojančių perspektyvų, kurias pateikia Lymanas T. Sargentas, Ernstas Blochas, Ruth Levitas ir kiti. Aptarus abiejų laukų mokslininkų naudojamas sąvokas, jų tyrimus ir naudojamus metodus, jie taikomi ir pasirinktiems romanams. Abiejų fenomenų koegzistavimas romanuose parodo ir ribines veikėjų patiriamas patirtis, kurias apibūdinti ir suprasti pasitelkiama *svetimybės* fenomenologija, pavyzdžiui, Emmanuelio Levino *svetimybės* ir etikos ryšys bei Bernhardo Waldenfelso idėjos. Taip jungiant skirtingas

¹ Toliau darbe pateikiami tik į lietuvių kalbą išversti analizuojamų romanų pavadinimai. Kitų kūrinių pavadinimai nurodomi ir lietuvių, ir originalo kalbomis.

disciplinas siekiama paaiškinti ir pagrindinių darbe vartojamų sąvokų reikšmę. Aptariama kaip *migracijos* ir *migranto* sąvokos suvokiamos sociologiniame kontekste, kas vadinama *utopija* ir *utopizmu* bei kaip visa tai apjungiama *svetimybės* fone. Visa tai apjungti siekiama per fenomenologinę komparatyvistinę literatūrinę analizę.

Toliau darbas skirstomas į tokias dalis: aptariama pasirinkta teorinė prieiga ir lauko tyrimų apžvalga, pristatoma atlikta literatūrinių kūrinių analizė ir pateikiamos išvados, atsakančios į pagrindinį darbo tyrimo klausimą: kaip utopijos kūrimas ir jos dužimo naratyvas pasirinktuose literatūros kūriniuose formuoja migracijos patirtis?

METODOLOGINĖ PRIEIGA

Šiame magistro darbe analizuojamos *ribinės patirtys* atsiduriant *migracijos* ir dūžtančios *utopijos* fone, kurios vaizduojamos pasirinktuose romanuose. Kadangi tyrimo tikslas atskleisti sudėtingas žmogiškąsias patirtis, tam renkamos keletas prieigos būdų. Visų pirma, sekant sociologine tradicija, siekiama išsiaiškinti *migracijos* ir *migranto* vietą tyrimų lauke, remiantis vyraujančiomis tokių sociologų, kaip Douglas Massey'us, Heinas de Haasas ar Stephenas Castlas teorijomis. Lyginant skirtingų autorių apibrėžimus, ieškoma, geriausiai tyrimo objektą atspindinčių įžvalgų ir siekiama pateikti bendrumus, kuriais remiantis būtų galima pateikti darbui geriausiai tinkančius terminus.

Išsamiai analizei reikalinga ir *utopijos* tyrimų lauko apžvalga, remiantis tokiais autoriais kaip Lymanas T. Sargentas, Ernstas Blochas, Ruth Levitas. Svarstant jų idėjas, ieškoma skirtingai reiškiamų *utopijos* vaizdinių, taip pat – siekiama išsiaiškinti skirtumą tarp pačios *utopijos* ir *utopizmo*, kurį geriausiai atskleidžia Sargentas.

Abu fenomenai analizuojami būtent per veikėjo patirtį, kuri reiškiasi literatūriniuose kūriniuose. Kaip rašo filosofas Algis Mickūnas, kuris aptaria fenomenologijos istoriją, fenomenologams vieningi patyrimai reiškiasi kaip sąmonės veiklos rezultatai (Mickūnas 2014: 73). Literatūros kūriniuose tokie vieningi patyrimai aiškiai atskleidžiami, kadangi susiduriame su gryna veikėjo sąmonės išraiška. Būtent todėl darbe pasirinkta *svetimybės* fenomenologija, kuri gali duoti vertingų įžvalgų literatūrinėje analizėje. Siekiant geriau suprasti *migranto* patiriamus išgyvenimus, pasitelkiamos Bernharo Waldenfelso ir Emmanuelio Levino *svetimybės* sampratos ir naudojami jų terminai, siekiant apibūdinti, kokius išgyvenimus ir kokias *svetimybės* formas patiria veikėjai.

Norint rasti bendrų, žmogiškajai patirčiai *migracijos* fone būdingų bendrumų atliekama lyginamoji dviejų XX – XXI a. vokiečių kalba rašančių autorių romanų analizė. Taikant sociologų vartojamas sąvokas, apibrėžiama, kokia *migracijos* forma yra vaizduojama romane, taip pat pasitelkiant Massey'us metodą, leidžiantį giliau pažvelgti į šį reiškinį, išskiriami veiksniai, lemiantys *migracijos* pasirinkimą. Svarstant *utopijos* lauke naudojamas sąvokas, romanuose siekiama apibrėžti ir tai, kas veikėjams tampa *utopija* ir kaip *utopizmas* reiškiasi romane apskritai. Išanalizavus abu fenomenus, vaizduojamus romanuose taikomi *svetimybės* fenomenologijoje vartojami terminai, siekiant identifikuoti aptinkamas *svetimybės* formas ir aprašyti, kokios veikėjo patirtys ir *ribinės* jausenos tampa kertinėmis.

1. TEORIJS IR TYRIMŲ APŽVALGA

Kaip jau minėta, įvairias perspektyvas atveriantis ir skirtinguose diskursuose svarstomas *migracijos* fenomenas XXI amžiuje aktualus ne tik dėl savo didžiulio masto bet ir dėl priartėjimo prie kiekvieno žmogaus.

Migraciją pasirinkusių ar joje atsidūrusių patirtys, kaip ir *migrantų* supratimas, jų užimama padėtis visuomenėje – reiškiniai, kurie skleidžiasi ir meninėje literatūroje. Danų literatūrologas Sørenas Frankas, tyrinėjantis *migrantų* literatūrą, pabrėžia, kad augantis *migrantų* literatūros skaičius įrodo ne tik meninę, bet ir sociologinę bei fenomenologinę jos svarbą, tad tokių kūrinių aktualumas, atskleidžiantis bendražmogišką patirtį, nenuginčijamas (Frank, 2008: 2). *Migrantų* ir apie *migracijos* patirtis kalbanti literatūra, tyrinėta iš keleto perspektyvų, kaip štai, pavyzdžiui, iš postkolonijinės perspektyvos, pateikiamos Neilo Lazaruso 2004 m. išleistame rinkinyje „Kembridžo postkolonijinių literatūros studijų vadovas“ („The Cambridge Companion to Postcolonial Literary Studies“), kuriame pateikiama bendra apžvalga, įtraukianti įvairiausius *migracijos* aspektus literatūroje kaip ir bendros išvalgos apie *migraciją* reprezentuojančią literatūrą (Lazarus 2004). Kadangi viena iš perspektyvų – postkolonijinė - literatūros studijoms šia tema didelę įtaką padarė tokie autoriai kaip Homi K. Bhabha, savo veikalė „Kultūros vieta“ („The Location of Culture“) (1994), kalbantis apie kultūrinį hibridiškumą, ir tai, kaip jis formuoja *migrantų* patirtis (Bhabha 2012). Apie *migraciją* kalbanti literatūra svarstoma ir iš istorinės perspektyvos, kaip tai daro Frankas savo monografijoje „Migracija ir literatūra: Günteris Grassas, Milanas Kundera, Salmanas Rushdie ir Janas Kjaerstadas“ („Migration and Literature: Günter Grass, Milan Kundera, Salman Rushdie and Jan Kjaerstad“) (2008) aptardamas skirtingų kartų ir tautybių autorius, kurių kūriniuose atliepiama *migracija*. Istorinę perspektyvą renka ir Rusellas Kingas, Johnas Connellis ir Paulas White‘as savo jungtinėje monografijoje „Pasaulio rašiniai – literatūra ir migracija“ („Writing Across Worlds – Literature and Migration“) (1995), kurioje taip pat analizuojama skirtingų laikmečių literatūra ir *migranto* užimama pozicija (King ir kiti 1995). Tai tik keletas svarbių, įtaką *migraciją* tyrinėjantių mokslininkų laukui padariusių studijų, įrodančių šios srities aktualumą.

Utopija kaip fenomenas, kaip ir darbe vėliau aptariama, aktualus ir svarstomas literatūros lauke per keletą skirtingų prieigos būdų. Kalbama apie išskylančias *utopijas* mokslinėje fantastikoje, pavyzdžiui, Peterio Fittingo 2010 m. publikuotame tyrime „Utopija, distopija ir mokslinė fantastika“ („Utopia, dystopia and science fiction) arba Robo Lathamo 2014 m. išleistame „Oksfordo mokslinės fantastikos vadove“ („The Oxford handbook of Science Fiction“), kuriuose rašoma apie mokslinės fantastikos žanrą kaip vieną iš tinkamų terpių *utopijos* kūrimui. Iš istorinės perspektyvos į

literatūrinės *utopijos* žvelgiama per jų vaizdavimą skirtinguose amžiuose. Toks pavyzdys galėtų būti Jasono H. Pearlo monografija „Utopinės geografijos ir ankstyvasis anglų romanas“ („Utopian Geographies and the Early English Novel) (2014), kurioje aptariamas būtent *utopijų* išskylinimas skirtingų laikotarpių romanuose (Pearl 2014). Žymus *utopijos* tyrinėtojas Ernstas Blochas viename savo darbų rinkinyje „Meno ir literatūros utopinė funkcija: rinktinės esė“ („The Utopian Funktion of Art and Literature: Selected Essays“) (1989) kalba apie literatūrą kaip įrankį *utopijai* kurti ir tiria, kokią funkciją ji atlieka mene (Bloch 1988). *Utopijos* tyrinėjimų literatūroje gausa yra matoma per skirtinguose žanruose kuriamų *utopijų* egzistavimą – jos egzistuoja tiek mokslinėje fantastikoje, tiek klasikiniuose romanuose.

Šiame darbe siekiama į romanuose vaizduojamas *ribines patirtis*, t. y., visų pirmą patį atsidūrimą *migracijoje*, žvelgti būtent per šiuos du fenomenus. Toks požiūris gan naujas ir nėra itin stipriai išplėtotas literatūrologų, kadangi dažniausiai kalbama arba apie pačią kuriamą *utopiją*, arba apie *migracijos* patirtis, tik trumpai užsimenant, kaip „pavyzdžiui, savo straipsnyje tai daro White‘as, kad *migracija* galėtų būti sąlygojama ir *utopizmo* apraiškų (King ir kiti 1995: 12). Tad šia pasirinktų vokiečių autorių romanų „Laikinumas“ ir „Antausis“ analize siekiama prisidėti prie *migracijos* ir *utopijos* literatūroje tyrimų lauko.

Toliau darbas skirstomas į 3 skyrius: sociologinę prieigą prie *migracijos* reiškinių, *utopijos* lauko svarstymą ir pagrindinius *svetimybės* fenomenologijos aspektus, pateikiamus pasirinktų, savo tyrimų laukuose įtakingų autorių.

2. MIGRACIJA

2.1. MIGRACIJOS SĄVOKA IR JOS DAUGIASLUOKSNIŠKUMAS

Mokslininkai, tyrinėjantys *migraciją*, ją ne tik iškelia kaip vieną iš itin sudėtingų veiksnių, darančių įtaką žmonių kuriamiems socialiniams, ekonominiams, kultūriniais ryšiams, bet ją dažnai įvardija ir kaip nekintamą ir nenuginčijamai svarbią grandį visos žmonijos istorijoje, o *Homo Migrans* egzistuojantį taip pat seniai kaip ir *Homo Sapiens* (Bade 2003: 283). Vieni didžiausių žmonijos atradimų, svarbiausi istoriniai įvykiai formuojami būtent per *migracijos* istoriją: masinė Bantu *migracija* Afrikoje daugiau nei prieš 1000 metų prieš mūsų erą, Vikingų invazijos VIII ir IX amžiuose, Europos ekspansija, prasidėjusi XV a. pabaigoje, didžiulės *migracijos* bangos XX a., Sirijos pabėgėlių krizė, karas Ukrainoje, lemiantis žmonių, kurie bėga nuo jo žiaurumų *migraciją* yra tik keletas pavyzdžių, įrodančių, kad šis sudėtingas procesas dėl pačių įvairiausių priežasčių vyksta nuo pat žmonijos atsiradimo pradžios. Kaip savo 1995 metais sudarytame „Kembrižo pasaulinės migracijos tyrinėjimų rinkinyje“ („The Cambridge Survey of World Migration“) (1995) pradeda sociologas tyrinėjantis *migraciją*, diasporą ir globalizaciją Robinas Cohenas, *migracijos* mitai yra užkoduoti žmonijos istorijoje ir mūsų civilizacija veikiama tokių biblinių legendų kaip žydų kraustymasis ar Homero epo apie Odisėjo keliones, kurių centre atsiduria „pažadėtosios žemės“ paieškos (Cohen 1995: 1). Šis fenomenas, kaip vienas kertinių istorijos ir žmonijos raidos variklių, tampa svarbiu ir mokslininkų nuolat iš įvairių perspektyvų svarstomu reiškiniu. Toliau aptariamos kelios pagrindinės *migracijos* lauko sąvokos bei apžvelgiama kaip skirtingi tyrėjai jas svarsto ir supranta. Kadangi literatūrinei analizei pasirinkti romanai atspindi XX - XXI amžių patirtis *migracijoje*, darbe koncentruojamasi į modernias *migracijos* teorijas, itin svarbias socialinių mokslų lauke, kurios gali atverti įdomesnes ir platesnes perspektyvas analizuojant meninėje literatūroje pateikiamas individualias *migranto* patirtis.

Migracija kaip reiškinys išskylantis tiek visuomeniniame gyvenime, tiek svarstomas įvairiuose politiniuose, akademinuose ir viešuosiuose diskursuose, nėra lengvai apibūdinamas ar įvertinamas, tad nenuostabu, kad nėra sutariama ir dėl vienareikšmės sąvokos, o tyrėjai siūlo žvelgti į jį tarpdisciplininiu žvilgsniu, kaip štai Cohenas, kuris pabrėžia migracijos fenomeno sudėtingumą, atkreipdamas dėmesį, kad ne tik sociologai, bet ir literatūrologai, geografs, viešųjų sričių specialistai, filosofai turi savo prieigos būdus ir deda svarų indėlį į *migracijos* lauko tyrinėjimus. Anot jo, aktuali problematika skatina kelti naujas kylančias moralines dilemas, kaip ir tirti su *migracija* kylančius naujus žmogiškąsias patirtis atliepiančius klausimus (Cohen 1995: 7). Toks šio reiškinio sudėtingumas turi įtakos ir įvairiems mitams apie jį, o kartu ir jo apibrėžimo formavimui. Apie tai

kalba ir sociologas Ronaldas Skeldonas, kuris aptardamas jo daugiasluoksniškumą, *migracijos* sąvoką siūlo vartoti ne tik kaip tiesiog paprastą judėjimą tarp vienos vietos į kitą, o kaip „sudėtingą judėjimų seką, kuri gali apimti ir keletą kelionės tikslų“² (Skeldon 2014: 9). Tad *migracija* ir šiame darbe laikoma sudėtingu judėjimu, apimančiu daugiau nei perėjimą iš vieno taško į kitą.

Į migracijos tyrimų lauką tarpdisciplininiu žvilgsniu siūlo žvelgti ir kitas itin ryškus migracijos tyrinėtojas Douglas Massey'us. 1999 metais publikuotame tyrime „Kodėl vyksta imigracija? : teorinė sintezė“ („Why does Immigration Occur? : a Theoretical Synthesis“) jis pabrėžia, kad plačiam reiškinio supratimui reikalingas atviras įvairių teorijų svarstymas. Massey'us pateikia ir savo siūlomus elementus, kuriais, anot jo, reikėtų remtis norint rasti tinkama prieigą prie visapusiško ir gilaus reiškinio supratimo. Jis siūlo tokius 4 pagrindinius komponentus, reikalingus išsamiai analizei: tai išoriniai veiksniai, lemiantys emigraciją iš besivystančių šalių; veiksniai, pritraukiantys emigrantus į išsivysčiusias šalis; žmonių, kurie pasirenka *migraciją* kaip atsaką į šiuos veiksnius motyvacija bei tikslai; atsirandančios ekonominės ir socialinės struktūros. Massey'us savo studijoje teigia, kad tik svarstant visus šiuos punktus galima prieiti išvadų, kurios kitu atveju negalėtų būti reikšmingos, svarstant tik vieną iš nurodytų veiksnių (Massey 1999: 51).

Massey'ui atliepia ir Stephen'o Castles'o teoriniai svarstymai, kad *migracija*, kaip reiškinys apima visas socialines dimensijas ir negali būti nagrinėjama kaip tam tikras duomenų rinkinys, kadangi tyrinėjami migraciją mokslininkai susiduria su nepaprastai sudėtingomis grupių dinamikomis ir nenuspėjamais, kintamais ryšiais, kurių neįmanoma fiksuoti duomenimis, kaip tai daro, pavyzdžiui, gamtos mokslininkai (Castles 2016: 23). Toks tyrėjų pabrėžiamas fenomeno sudėtingumas ir nevienalytiškumas lemia ir sudėtingą sąvokos apibūdinimą, nes į tokį apibrėžimą bandoma sutalpinti tiek sudėtingus socialinius ryšius, tiek ekonominius ar politinius veiksnius ir skirtingas *migracijos* patirtis. *Migraciją* jis siūlo aiškinti kaip *socialinės transformacijos procesą*, kadangi būtent toks priėjimas, leistų geriau suprasti ir žmonių judėjimą, ir pasikeitimus vykstančius globaliai. Šį procesą jis supranta kaip nusistovėjusių socialinių normų kvestionavimą ir perkonstravimą, kuriame ir pati *migracija* keičia visuomenę, ir *migracija* pati yra transformuojama šių pokyčių (Castles 2016: 30).

Taigi migracijos tyrimų lauke sutariama, kad į šį procesą būtina žvelgti kaip į itin sudėtingą, dinamiškos prigimties fenomeną, o jį svarstant būtina atsižvelgti į daugybę skirtingų jį lemiančių veiksnių. Aptariant literatūroje vaizduojamas *migracijos* patirtis, sociologų keliami klausimai tampa

² Skeldon, Ronald: „Migration and Development: A Global Perspective“. London: Routledge, 2014, p. 9: „It [migration] is far more likely to consist of a complex sequence of moves that may involve several destinations [...]“. Čia ir toliau pateikiamos darbo autorės į lietuvių kalbą verstos citatos.

svarbūs siekiant geriau suprasti protagonistų išgyvenimus ir jausenas, kurios ryškiai skleidžiasi būtent socialiniame ar ekonominiame jos kontekste.

2.2. MIGRACIJOS FORMOS IR MIGRANTO SĄVOKA

2003 m. studijoje apie „Migraciją Europos istorijoje“ („Migration in European History“) istorikas Klausas Bade'as, padėjęs pamatus *migracijos* tyrinėjimams iš socioistorinės perspektyvos Vokietijoje, nuolat pabrėžia *migracijos* fenomeno sudėtingumą ir pateikia pavyzdžius iš Europos istorijos bei teigia, kad mokslininkai susiduria su sudėtinga istorine realybe, bandydami ją kategorizuoti. Pateikiamuose įvairių šalių, kaip štai, Vokietijos, Olandijos ir kitų pavyzdžiuose, jis nuolat visoje savo studijoje pabrėžia, kaip įvairios jos formos pinasi tarpusavyje (Bade 2003). Tai pastebi ir Cohenas savo sudaryto veikalo prologe, aptardamas *migracijos* formas ir nurodydamas, jog bandymai sisteminti *migraciją* pradėti jau XIX a., tačiau ne visi šio lauko tyrinėtojai laikosi vienokio ar kitokio *migracijos* skirstymo. Pats Cohenas *migraciją* plačiąja prasme skiria į *vidinę* (judėjimą šalies viduje) ir *tarptautinę* ar *tarpžemyninę* (Cohen 1995: 5). Darbe toliau dėmesys telkiamas į *tarptautinę migraciją*, tad svarbu apžvelgti kitų mokslininkų išskiriamus jos bruožus, tendencijas bei tai, kaip suvokiamas pats *migrantas*.

Sociologai Heinas de Haasas, Stephenas Castles'as, Markas J. Milleris savo jungtinėje monografijoje „Migracijos amžius – tarptautiniai populiacijos judėjimai šiuolaikiniame pasaulyje“ („Age of Migration – International Population Movements in the Modern World“, 2020) *migraciją* ir joje atsiduriančią individą (*migrantą*) pirmiausia svarsto iš įvairių šalių institucijų pateikiamų apibrėžimų. Vienas iš jų, apibūdinantis *migrantą*, pavyzdžiui, naudojamas Europoje nurodo, kad *migrantu* laikomas kaip toks registruotas asmuo, iškart ar praėjus keliems mėnesiams po jo atvykimo. Ir kaip pateikiama, nors ir toks laikotarpis skirtingose šalyse gali skirtis, vis dėlto, daugelyje valstybių žmogus pripažįstamas *migrantu*, jei šalyje išbuvo daugiau nei metus (Haas 2020: 24). Tačiau pateikiamas ir bendresnis apibrėžimas, kuris apibūdina *migrantą* kaip asmenį, gyvenantį ne savo šalies teritorijoje, įskaitant net ir studentus, ar laikinus darbuotojus. Svarbu, kad į *migranto* sąvoką telpa ne tik pirmos, bet ir antros ar trečios kartos *migrantas*, nepaisant to, kad tokiems asmenims suteikiama tos šalies pilietybė. Kaip nurodoma Haaso ir kitų, tokie *migrantai* atsiduria kitokioje, *svetimo* pagal rasę, išvaizdą, religiją ar kitą skirstymą kategorijoje (Haas 2020: 25). Toks pastebėjimas išties įdomus būtent dėl atsirandančios ribos bet kurios valstybės viduje: nors ir būdamas tos šalies piliečiu, asmuo, kilęs iš *migrantų* šeimos dažnai laikomas *svetimu*, *kitu*, taip sukuriant ribą tarp jo ir „vietinio“. Studijoje taip pat išskiriami ir du pagrindiniai, *migraciją* apibrėžiantys kriterijai:

gyvenamosios vietos keitimas ir sienos peržengimas. Sieną, t. y., ribą, kurią turi peržengti *migrantas*, Haasas ir kiti supranta kaip ir Cohenas, tiek kaip *vidinę* (judėjimas valstybės viduje), tiek *išorinę* (judėjimas tarp valstybių). Ir nors toks skirstymas atrodo gan aiškus ir savaime suprantamas, jis vis dėlto, pasak jų, nėra vienareikšmiškas. Keliamas klausimas ar *migracija* Europos sąjungos viduje yra *vidinė* ar *išorinė*? Svarstoma, kad tokia *migracija* galėtų būti *tarpinė* (Haas 2020: 26). Tačiau neapsiribojama *migracijos* skirstymu į *vidinę* ir *išorinę*, kadangi kaip jau minėta, *tai* – itin sudėtingas procesas, sąlygojamas begalės veiksnių.

Cohenas *migracijos* fenomeną toliau skiria ne tik į *vidinės* ir *išorinės* migracijos dichotomiją, bet ir pateikia keletą kontrastuojančių *migracijos* formų porų, kurios apibendrina daugumą jos rūšių. Tarp jų *priverstinė* ir *laisvai pasirenkama*, *įsikuriamoji* ir *darbo*, *laikina* ir *nuolatinė*, *legali* ir *nelegali*, *planuota* ir *pasirinkta siekiant pabėgti* (Cohen 1995: 6)³. Žinoma, *migracija*, kaip itin sudėtingas reiškinys, ne visuomet įsitenka į tam tikrus rėmus, primetamus pagal išorinius veiksnius. Kaip ir pats Cohenas pabrėžia, toks skirstymas galėtų būti suprantamas kaip bendros gairės. Haasas ir kiti taip pat *migraciją* skirsto į tokias kategorijas. Taip pat pateikiami ir pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką jos pasirinkimui, pavyzdžiui, darbo, išsilavinimo siekis tampa keletų pagrindinių *laisvai pasirenkamos migracijos* priežasčių. Prie pagrindinių *priverstinės migracijos* tipų, išskiriami *pabėgėliai* ir *prieglobsčio prašytojai*. Kaip pateikiama monografijoje, Jungtinių Tautų apibrėžime skelbiama, kad *pabėgėliu* laikomas asmuo bijantis persekiojimo dėl rasės, religijos, tautybės ar priklausymo specialiai grupei negalintis savęs apsaugoti savo šalyje, o štai *prieglobsčio prašytojas*, nors ir dažnai painiojamas su *pabėgėliu*, tokio statuso neturi ir vis dar laukia, ar šalis patenkins jo prašymą tokį statusą gauti (Haas 2020: 31).

Taigi, sociologai išskiria keletą *migracijos* tipų, kurie tampa reikšmingi siekiant geriau suprasti ir pačias jos pasirinkimo priežastis. Toliau darbe aptariamas *utopijos* konceptas ir jos kūrimas, kaip viena iš *migracijos* pasirinkimo priežasčių.

3. UTOPIJA

3.1. UTOPIJOS SĄVOKOS RAIDA

³ Cohen, Robert: “The Cambridge Survey of World Migration“, Cambridge University Press, 1995 p. 6: “Forced versus free migration; settler versus labour migration; temporary versus permanent migration; illegal versus legal migration; planned versus flight migration.”

Utopijos konceptas, dažnai siejamas su jau XVI a. Tomo Moro vartojama ir išpopuliarinta sąvoka, kuria jis apibūdino, jo manymu, tobulą visuomenę: „Todėl vienas pats galvoju, jog išmintingiausi ir švenčiausi nuostatai yra utopiečių, kurie, išleidę nedaug įstatymų, taip gerai tvarko valstybę, kad ir dorybė yra vertinama, ir, nepaisant turto lygybės, visi visko pertekę.“ (Moras, 1968: 66). Moras savo kūrinyje vaizdavo tobulą visuomenę, kuri suprantama kaip kritika to meto Europos santvarkai. *Utopija* užima svarbią vietą daugelyje mokslinių laukų ir visai kaip *migracijos* fenomenas, dažniausiai svarstomas tarpdisciplininiu lygmeniu. Siejama su daugeliu sričių, *utopija* kelia sudėtingus klausimus: filosofijos tyrimų lauke reikšmingi tampa moraliniai ir etiniai klausimai apie realybės ir žmogiškosios būsenos santykį, sociologai kvestionuoja, kaip ir kodėl įsivaizduojama tobula visuomenė, politikos tyrimų lauke *utopija* – vienas iš įkvėpimų įvairiems judėjimams, revoliucijoms ar naujų režimų atsiradimui. Literatūrologams svarbūs visi šie klausimai, kadangi *utopijos* atspindys meninėje literatūroje vienija visus šiuos aspektus: atliepiamos ir socialinės, politinės, filosofinės idėjos, ateinančios kartu su *utopijos* kūrimu. Kaip jau aptarta, sudėtingas ir tarpdisciplininio žvilgsnio reikalaujantis *migracijos* fenomenas, anot Massey‘us iššaukiamas tam tikrų veiksmų, Tad toliau svarstant utopijos tyrinėtojų idėjas ir skirtingas jos sampratas darbe siekiama parodyti, kad vienas iš *migraciją* iššaukiančių veiksmų - *utopijos* kūrimas - tampa *atsaku* į individo patirtis bei yra transformuojamas arba visiškai griaunamas.

Aptarta, kad fenomenai, peržengiantys kelių disciplinų ribas, sunkiai telpa į vienareikšmės sampratos rėmus ir geriausiai apibūdinami per jiems būdingus bendrumus, pastebimus ne konkrečiame, o keliuose moksliniuose laukuose. *Utopijos* idėja, itin ryški ir svarstoma XX a., vykstant didžiulėms permainingoms pasaulyje, išplitusi literatūros moksle, taip pat buvo atliepiama ir visuomeniniame gyvenime. Štai XX a. žurnalistas, visuomenės aktyvistas Melvinas J. Lasky‘as savo veikale apie revoliucijos ir *utopijos* ryšį rašo, jog *utopija* – tai dviguba metafora, kuri atspindi ir viltį ir neviltį, ir nusivylimą dabartimi ir tikėjimą geresnę ateitimi bei apjungia ir patiriamą košmarą ir kuriamą fantaziją (Lasky 2018: 12). Tokia mintis leidžia atsiremti į vieną esminių jėgų, kuriančių *utopijos* vaizdinį: nepasitenkinimą dabartimi ir siekį, ieškojimą, kažko įsivaizduojamo ir geresnio ateityje, kitur. Taigi, kaip savo studijoje pasitelkdamas Oskaro Wildo žodžius nurodo ir vienas garsiausių ir įtakingiausių *utopijos* tyrinėtojų Lymanas T. Sargentas, „[p]rogresas yra utopijų įgyvendinimas“⁴ (Sargent 1994: 1). Sargento *utopijos* fenomeno apibūdinimas, taip pat siejamas su tam tikrais visuomenės košmarais ir svajonėmis apie visiškai kitokią visuomenės struktūrą, nei gyvenama dabar.

⁴ Sargent, Lyman Tower. "The three faces of utopianism revisited." *Utopian studies* 5.1, 1994 p. 1: Progress is the realization of Utopias. “

Jis *utopijos* fenomeną plačiaja prasme apibrėžia kaip visuomeninį sapną, tačiau štai pačią *utopiją* jis įvardina kaip aiškiai apibūdintą visuomenę laike ir erdvėje, kuri neegzistuoja (Sargent 1994: 4). Tad Sargentas čia kuria skirtį tarp *utopijos*, kaip „apčiuopiamo“ objekto ir *utopizmo* – reiškinių. Kiek kitokį apibrėžimą pateikia Ruth Levitas, viena žinomiausių *utopijos* tyrinėtojų, kuri ją, kitaip nei Sargentas, supranta kaip kažko geresnio troškimo išraišką. Tokia, atviresnė sąvoka anot jos leidžia turėti gilesnį supratimą apie patį *utopijos* suvokimą ir nekuria tokios ryškios skirties tarp to ką vadiname *utopija* ir ne (Levitas 2010: 9). Vis dėlto, Sargentas pateikia įžvalgą, su kuria nesutinka Levitas: anot Sargento polinkis kurti *utopiją* yra prigimtinis ir jos kuriamos būtent iš žmogiškojo polinkio sapnuoti ne tik miegant, bet ir pabudus (Sargent 1994: 4). Kad *utopijos* kūrimas yra prigimtinis žmonijos aspektas mano ir XX a. vokiečių filosofas Ernstas Blochas, teigdamas, kad *utopijos* atsiradimui nekuriamos jokios kliūtys tol, kol mūsų realybėje egzistuoja neatrastos galimybės ir ji nėra iki galo apibrėžta (Bloch 1986: 197). Šiuo atveju Sargento *utopijos* ir *utopizmo* skirtis atrodo turinti tvirtesnę pagrindą nei Levitas *utopijos* sąvoka, nes būtent ji leidžia daryti prielaidą, kad individo polinkis į *utopizmą*, kurį galėtų įrodyti meninės literatūros siejamos su *utopijomis* gausa, yra įgimtas, o *utopijos* – „produktas“, kurį toks polinkis sukuria.

3.2. UTOPIJOS IR MIGRACIJOS RYŠYS

Svarbu aptarti, kaip *utopijos* sąvoka svarstoma meninės literatūros lauke, kadangi tai viena iš sričių, kurioje ji atskleidžiama visapusiškai ir gausiai. Sargentas pateikia tam tikrą universaliją, keliaujančią literatūros žanru. Anot jo, *utopijos* visuomet apibūdina įsivaizduojamas, neegzistuojančias visuomenes, tad pagrindinė sąlyga jos atsiradimui – žmonių tarpusavio sąveikos (Sargent 1994: 7). Taigi, galima teigti, kad *utopijos* atsiradimo sąlyga – vienokia ar kitokia žmogiškoji patirtis, kuri link jos ir veda. Pozicija, kad *utopizmas* yra užkodotas žmonijoje, dar labiau stiprina jo pateikiama *utopijų* taksonomija, kuri, kaip ir pats tyrėjas pabrėžia, yra daugiau bendro pobūdžio siūlomos gairės, tačiau galėtų būti įdomios diskusijoms. Sargentas pateikia mitus, kaip seniausius *utopijos* pavyzdžius, kai vaizduojamas Dievų, herojų gyvenimas egzistuoja kaip tobulas pasaulis, literatūrinę fikciją, kurioje vaizduojamos skirtingos rašytojo kuriamos *utopijos* ir ne literatūrinius pavyzdžius tarp kurių politinės, ideologinės, urbanistinės idėjos bei kitos meno formas kaip muzika, filmai ar tapyba (Sargent 1994: 10).

Kadangi fenomeno analizei pasirinkti literatūriniai meno kūriniai, svarbu persvarstyti literatūrinei *utopijai* būdingus aspektus. Štai Sargentas teigia, kad literatūrinės *utopijos* galėtų būti skirstomos į šešias pagrindines kategorijas, kurios, žinoma, gali persipinti tarpusavyje. Pasak jo, galima skirti

tokias *utopijas*: fantaziją, įsivaizduojamą geidžiamą visuomenę, tyrinėjimą, išpėjimą, alternatyvą dabarčiai ir modelį, kurio reikėtų siekti (Sargent, 2010: 8). Kalbant apie *migracijos* reiškinį ir motyvus jam atsirasti, nepriklausant nuo *migracijos* rūšies – ar tai būtų *priverstinė*, ar *laisvai pasirenkama migracija* – į individo motyvaciją dažnai žiūrima iš sociologinės, geopolitinės ar ekonominės perspektyvos. Šie veiksniai, darantys įtaką *migracijos* pasirinkimui galėtų būti svarstomi būtent iš *utopijos* laukui būdingo žvilgsnio. Sargento minimos kategorijos - fantazija, alternatyva dabarčiai, geidžiama visuomenė, kurioje migrantas galėtų išgyventi pilnatvę - tai *utopiniai* vaizdiniai, kurie gali būti lemiami apsisprendimui migruoti. *Utopiją* kai kurie mokslininkai bendrai įvardina kaip bendrą, įgimtą vilties filosofiją, nuolat siekiant kažko geriau (Bloch 1954, Sargent 1994). Nors štai Levitas savo darbuose ginčija Blochą ir teigia, jog negalima būtų taip drąsiai *utopijos* kūrimo vadinti žmogiškąja universalija, vis dėlto ir ji sutinka, kad pačiose įvairiausiose kultūrose ir jos formose, kad ir muzikoje aptinkama *utopinio* mąstymo apraiškų (Levitas 2013: 55).

Migracijos istorija - neatsiejama ir net galima būtų teigti viena iš svarbiausių istorijos dalių, formavusių žmonijos kultūrinį veidą bendrąja prasme. Be sieko keisti savo nuolatinę gyvenamąją vietą, geresnių sąlygų, naujų galimybių ieškojimo, persikraustymo iš nepalankių gyvenimui aplinkybių laikinai ar visam laikui, žmonija negalėtų būti žengusi tokių sparčių tobulėjimo žingsnių. Sutinkant su Blocho, Sargento išsakytomis mintimis, kad *utopinis* mąstymas iš esmės yra prigimtinis, *migracijos* fenomeną galima matyti būtent kaip tokio mąstymo reiškinį. Tačiau meninėje literatūroje, nors ir eidami kartu, šie reiškiniai dažnai vaizduojami neigiamai – veikėjas patiria *utopijos* dužimą, kas veda prie išgyvenimų, kuriuos geriau suprasti padeda *svetimybės* fenomenologija.

4. SVETIMYBĖS FENOMENOLOGIJA

4.1. LEVINO SVETIMYBĖS SAMPRATA

Praeituose skyriuose aptarti du analizuojami fenomenai – *migracija* ir *utopija* – kaip jau minėta, siekiant atskleisti jų daugiasluoksniškumą ir sudėtingumą, turėtų būti svarstomi tarpdisciplininis lygmeniu. Žvelgiant į *migraciją* per individualios *utopijos* kūrimo perspektyvą, prie šio reiškinio atveriamas nauja prieiga: nebežiūrima į veiksmus, lemiančius tokį pasirinkimą vien tik iš socialinės ar ekonominės pusės, kadangi toks priėjimas neleidžia pamatyti gilesnės veikėjo motyvacijos. Svarbios tampa ne tik analizuojamos patirtys *migracijoje*, bet ir patyrimai prieš jas, t. y., individo patiriami išgyvenimai, sunkumai, neprisitaikymas prieš renkantis *migraciją*. Tad analizuojant *migracijos* patirtis pasirinktuose romanuose, į jas siūloma žvelgti per svetimybės fenomenologijos prizmę, apsvarstant *svetimybės*, *kito* ir su šiomis sąvokomis susijusių reiškinų aiškinimą.

Kitas, *svetimas* kaip viena iš pagrindinių ir žmogaus egzistenciją formuojančių sąvokų išskyla daugelio garsiausių ir reikšmingiausių fenomenologų, kaip Edmundas Husserlis, Emmanuelis Levinas, Jean-Paulas Sartre'as, Bernhardas Waldenfelsas ir kitų darbuose. Buvimas *kitu* gali būti suprantamas kaip tam tikra *ribinė patirtis*, kuri daro įtaką formuojant ir perkuriant savęs patyrimą. Kadangi intersubjektyvumas fenomenologijos teorijoje matomas kaip vienas iš esminių pasaulio ir savęs suvokimo aspektų, *kito* patyrimas tampa būtina sąlyga savęs formavimuisi. *Kitas* ir kartu su juo ateinanti *svetimybė* nors ir vieni svarbiausių, vis dėlto, nėra filosofų vienodai suprantami ir vertinami terminai. Emmanuelio Levino, Jacques Derridos, Edmundo Husserlio ir kitų svarbiausių fenomenologų svarstymus apie intersubjektyvumą, *kito* supratimą nagrinėjanti ir lyginanti Nijolė Keršytė teigia, kad „[f]enomenologinė filosofija atlieka radikalų posūkį ligtolinėje vakarietiško mąstymo tradicijoje: čia klausiamas ne kas yra buvinys, ne kokia yra jo esmė, jo buvimo pagrindas, bet kaip buvinys pasirodo, koku būdu jis yra patiriamas, kaip jis yra duotas sąmonei. [...] Intersubjektyvumo klausimas formuluojamas taip: koku būdu vienas subjektas (ego) suvokia, patiria kitą subjektą.“ (Keršytė, 2006: 16). Taigi, *kito* patyrimas, svarstant jį per fenomenologijos mokslo perspektyvą tampa nebeatsiejamas nuo savęs patyrimo. Keršytė toliau pratęsia, kad štai pavyzdžiui, Husserlis, laikomas fenomenologijos pradininku, *kitą* vis dėlto traktuoja panašiai kaip jis buvo matomas vakarų filosofijos tradicijoje apskritai, tai reiškia, atskiriant jį nuo savasties (Keršytė 2006: 7). Posūkis, kai *kitas*, o kartu ir su juo ateinantis *svetimybės* jausmas suprantamas kaip dalis savosios patirties, kurį štai Keršytė taikliai įvardija kaip „savo paties kūno tęsinį“ (ten pat), matomas vieno garsiausių fenomenologijos lauko, o kartu ir svetimybės tyrėjų Emmanuelio Levino darbuose. Viename geriausiai žinomų savo darbų „Totalumas ir begalybė“ („Totality and Infinity“) (1969)

Levinas *kito* nesiekia atskirti, įvardindamas jį kaip *alter ego*, kaip tai daro Husserlis, ar atskiria kiti vakarų filosofai, bet priešingai, pabrėžia jo svarbą ir jo pripažinimą kaip išskirtinio. Jis susidūrimą su *svetimu*, *kitu* siekia parodyti kaip vieną iš svarbiausių etinių momentų, kai individas kviečiamas prisiimti moralinę atsakomybę už *svetimą* ir stoti į tiesioginį santykį su juo. Levinas tokį atsirandantį santykį įvardina kaip akistatą su *veidu*, kurios kuriamas ryšys su *kitu* atveria *svetimybę*, jo aiškinamą kaip tai, kas nėra manyje (Levinas 1979: 203). *Kitas* čia netampa apčiuopiamu, o pasirodydamas kaip *veidas*, remiantis jo teorija, tampa išraiška, padedančia suprasti tai, kas glūdi viduje. Taigi, jau nebeatskirdamas *kito*, kaip absoliučiai neatskiriama nuo savasties, Levinas įveddamas *veido* sąvoką, kartu ir pačią *svetimybę* priartina prie savęs pažinimo. Toks Levino naujas, nuo tradicinės vakarų filosofijos besiskiriantis požiūris padarė didelę įtaką jaunesnės kartos fenomenologams, kaip štai Bernhardui Waldenfelsui, kurio *svetimybės* samprata toliau svarstoma šiame darbe.

4.2. WALDENFELSO SVETIMYBĖS SAMPRATA

Analizuojant *migracijos* ir *utopijos* fenomenus ir jų sąsajas literatūroje neišvengiamai kalbama apie *ribines* vaizduojamo veikėjo *patirtis* – *migracijoje* atsiduriantis individas ir jo išgyvenimai, jo užimama vieta iškrenta iš įprastų rėmų ir reikalauja išskirtinio žvilgsnio. Prieš tai aptartas Levino pateikiamas *kito* suvokimas tik iš dalies gali padėti paaiškinti *ribines patirtis*, vaizduojamas literatūroje, kadangi Levinas toliau nesvarsto nei vietos, iš kurios kyla *svetimybė*, nei pasireiškiančių jos formų. Siekiant kuo gilesnės pasirinktų fenomenų analizės reikalingas daugiau perspektyvų galintis atverti ir raktu į išgyvenamų jausenų supratimą galintis tapti *svetimybės* supratimas, kurį siūlo Waldenfelsas.

Waldenfelso manymu, *svetimybė* mus supa visur, bet vis dėlto, vis tiek lieka mistifikuota (Waldenfels 1997: 65). Pats Waldenfelsas norėdamas apibrėžti tai, kas galėtų būti vadinama *svetimybe*, pateikia aspektus, kurie galėtų padėti ją nusakyti. *Svetima* galėtų būti laikoma tai, kas ateina iš nepažįstamo lauko, kas priklauso kitam ar tai, kas yra kitos rūšies, tad anot jo egzistuoja trys esminiai skirsniai: vieta, nuosavybė ir prigimtis (Waldenfels 1995: 612). Siekiant pagrįsti tokį skirstymą, jis pateikia pavyzdį, kad štai užsienio kalba niekada netaps gimtąja, kad ir kaip gerai ją įvaldytume, o greta esančio kaimyno elgesys, nors ir gyvenant ten pat gali atrodyti *svetimas* (ten pat). Taigi taip Waldenfelsas jau kreipia į skirtingus *svetimybių* tipus, kurie egzistuoja skirtingomis aplinkybėmis, tačiau gali pintis tarpusavyje. Anot jo, pirmasis egzistuojantis *svetimybės* tipas yra *kasdienė svetimybė*, su kuria susiduriame kiekvieną dieną, kaip ir jo pateikiamame pavyzdyje, eidami nepažįstamu keliu. Toliau teigiama, kad *svetimybė* stiprėja, o „aukštesne“ jos forma Waldenfelsas

laiko *struktūrinę svetimybę*, kuri peržengia tam tikras nustatytas ribas, kaip jo nurodomas grupių skirstymas į „mes“ ir „jie“, kuris gali būti lemiamas skirtingų kalbų žinojimo. Trečiaja ir „stipriausia“ *svetimybės* forma Waldenfelsas įvardina kaip *radikalią svetimybę*, kuri peržengia bet kokios tvarkos ribas ir įvardina ją kaip slenkstinį fenomeną, suprantamą būtent per *svetimybės* patirtį (Waldenfels 1997: 72). Jis tokiems slenkstiniams, ribiniams fenomenams priskiria ir laiko būvį, kuomet atsiduriama nei vienoje, nei kitoje pozicijoje, kas reiškia savotišką egzistavimą tarp dviejų pasaulių, dviejų vietų ar net formų. Toks nepriklausymas jokiai pusei įvardinamas kaip tam tikra pereinamoji forma. Waldenfelsas pateikia ir pavyzdžių, ką galėtume laikyti tokiomis vietomis: tai autobusų stotelės, laukiamieji, vietos, sanatorijos, globos namai, vietos, kuriose jaučiamas nepriklausymas niekur (Waldenfels 2015: 222). Kartu jis prie erdvių, kuriose reiškiasi *radikalios svetimybės* jausenos priskiria ir tokias ribines būsenas kaip miegas, pabudimas, erosas, mirtis (Waldenfels 1997: 72). Pasak vokiečių literatūrologo Tobias Jentscho, „[l]iteratūrinis radikalios svetimybės vaizdavimas išskyla kaip metafora“⁵ (Jentsch 2006: 192). Anot jo, *radikalios svetimybės* erdvė metaforiškai gali būti suprantama kaip tarpinė, o tai iliustruoti jis pateikia tokias vietas kaip balkonai, laiptai, tiltai. Jis įvardina ir vaizduojamas figūras, kurios galėtų priklausyti tokiai tarpinei būsenai, tarp kurių vyro ir moters, gyvūno ir žmogaus hibridai (Jentsch 2006: 191). Tad charakterizuodamas *radikalią svetimybę* ir Jentschas, ir Waldenfelsas naudoja slenkščio, kaip tarpinės būsenos metaforą, iš kurios kyla savotiškas *svetimybės* nepasiekiamumas ir negalėjimas jos priskirti jokiai tvarkai, nes ji kaip ir mirtis ar erosas, peržengia įprasto pasaulio ribas. Tačiau *svetimybė* negali būti mums visiškai nesuprantama, nes kaip rašo Waldenfelsas, jei *svetimybė* mūsų visiškai neliestų, mes negalėtume jos įvardinti.

Vietos, iš kurios kyla *svetimybė* aspektas Waldenfelsui itin svarbus, jis ją kildina visų pirma iš pačio individo vidaus: „Juk *svetimybė* prasideda ne atskirai nuo manęs, ji prasideda mumyse [...]“⁶ (Waldenfels 1997: 70). *Svetimybė* jis suvokią jau kaip duotybę, kuri tampa neatsiejama nuo savasties, kadangi pirmiausia kreipiasi iš pačio individo vidaus, tad svarbu suvokti, kas atsitinka su *svetimybe* kai ji patiriama. Waldenfelsas, norėdamas apibūdinti tokį susidūrimą, vartoja dvi sąvokas – *ištiktį (pathos)*, kurią jis supranta *svetimybės* kreipimasi ir *atsaką (response)*, ateinantį prieš patį tokios

⁵ Jentsch, Tobias: „Da/zwischen: Eine Typologie radikaler Fremdheit“. Heidelberg: Universitätsverlag Winter GmbH, 2006, p. 192: „[...] erfolgt die literarische Darstellung radikaler Fremdheit in Metapher.“

⁶ Waldenfels, Bernhard: „Phänomenologie des Eigenen und des Fremden.“ 1997, p. 70: „Die Fremdheit beginnt schließlich nicht außerhalb meiner selbst, sie beginnt in uns selbst [...].“

ištikties suvokimą (Waldenfels 2004: 238). *Atsakas* pasak jo ateina greičiau nei *atsakymas*, kurį jis įvardina jau kaip sąmoningą supratimą, tad *atsaku* čia tampa ne sąmoningas suvokimas, o reakcija iššaukiama dar prieš jį (Waldenfels 2004: 239). Toks Waldenfelso pateikiamas *svetimybės* ir jos supratimo, kaip kartu su savastimi išvien einančios, atveria ir literatūrinę prieigą, kuri leidžia žvelgti į veikėjų kuriamus pasaulius per kitokią prizmę – svarstyti ne tik pati veikėjus kamuojama jausena, bet ir tai, kaip *atsakoma* į *svetimybės ištiktį*.

5. EMPIRIJA

Kaip jau minėta, analizei pasirinkti du vokiečių autorių romanai: W. Hilbigo „Laiknumas“ ir A. Khiderio „Antausis“. Šių romanų pasirinkimą lėmė keletas kriterijų: pagrindinio veikėjo užimama *migranto* pozicija, išskylantys *utopiniai* naratyvai, ryškių patirčių, apimančių veikėjo vaizdavimą tiek prieš *migraciją*, tiek *migracijoje* vaizdavimas.

Analizė atliekama komparatyvistiniu principu, tad renkantis analizės objektą, buvo svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad romanuose būtų vaizduojamos skirtingos *migracijos* formos, jie būtų skirtingų laikmečių, *migracijos* priežastys būtų skirtingos. Tai svarbu norint parodyti, kad nors ir skirtingais laikotarpiais ir skirtingomis sąlygomis vaizduojamos patirtys, vis dėlto, panašios.

Abu autoriai sulaukė pripažinimo Vokietijoje ir pelnę svarbias literatūros premijas, įvairius kitus apdovanojimus. Tačiau autorius vienija ne tik pripažinimas ir svarbi vieta, kurią jie užima literatūros lauke, bet dar vienas svarbus bendrumas: abu autoriai tiesiogiai susidūrę su *migracijos* patirtimi, jų kūrinuose itin reikšmingas autobiografiškumas, tad *migracijos* ir *utopijos* reiškinių analizė meninėje literatūroje, remiantis šių autorių romanais gali suteikti vertingų įžvalgų.

6. ANALIZĖ

6.1. WOLFGANGAS HILBIGAS

Hilbigas, gimęs lenkų imigrantų šeimoje Antrojo Pasaulinio karo metu, savo rašytojo kelią pradėjo ne iš karto, o tik sulaukęs beveik keturiasdešimties. Iš pradžių buvęs darbininku gamykloje, 1978-aisiais persikėlė į Rytų Berlyną (tuometinė Vokietijos Demokratinė Respublika), kur po metų pradėjo savo rašytojo karjerą. Sulaukęs pripažinimo Vakarų Vokietijoje, 1985-aisiais jis gavo teisę gauti vizą, reikalingą išvykti į tuo laikmečiu egzistavusią Vokietijos Federacinę Respubliką, kur ir pasiliko. Tiek jo poezijoje, tiek prozoje atsispindi savęs paieškų, dualizmo, neprisitaikymo tematika, kuriai aiškiai įtaką turėjo asmeninės Hilbigas patirtys. Autobiografiškumas ir iš pačio rašytojo gyvenimo atsineštos jausenos ir išgyvenimai išreikšti jo darbuose, palankiai sutinkami ne tik skaitytojų, bet ir literatūros kritikų. Hilbigas apdovanotas tokiomis premijomis kaip Ingeborgos Bachmann (1989 m.), Brandeburgo literatūros (1993), Fontane (1997), Georgo Büchnerio (2002) ir kitomis. Vieni jo garsiausių romanų – „Eine Übertragung“ („Perkėlimas“) (1989 m.), „Ich“ („Aš“) (1993), „Die Arbeit an den Öfen“ („Darbas prie krosnių“) (1994), ir „Das Provisorium“ („Laikinumas“) (2000), kuris yra vienas iš paskutiniųjų, parašytų prieš rašytojo mirtį 2007-tais metais. Hilbigas kūryba literatūrologų analizuojama įvairiais aspektais, kurie ateina būtent iš asmeninės autoriaus patirties, kaip štai traumuojantys prisiminimai (Ostheimer 2013, Hell 2017), kylančios identiteto problemos (Loescher 2011), *svetimybės* patirtys (Amling 2010, Katinienė 2017). Literatūrologų analizuojamos temos persipina ir šiame darbe analizuojamuose fenomenuose – *migracijoje* ir *utopijoje* – kurie, kaip pamatiniai reiškiniai galėtų paaiškinti ir atskleidžiamas kitas problematikas. Tad dėmesys čia skiriamas būtent šių patirčių, kurios vaizduojamos Hilbigas romane supratimui, *migracijos* kontekste.

6.2. ABBAS KHIDERIS

Bagdade 1973-iaisiais gimęs Abbas Khideris - irakiečių kilmės, vokiškai rašantis autorius, žinomas dėl savo romanų „Der Falsche Inder“ („Apsimetėlis indas“) (2008), „Die Orangen des Präsidenten“ („Prezidento apelsinai“) (2011), „Ohrfeige“ („Antausis“) (2016) ir už juos apdovanotas įvairiomis literatūrinėmis premijomis ir stipendijomis, tarp kurių Alfredo Döblino stipendija (2009), Adelbeto von Chamisso premija (2010, 2017) ir kitos. Khideris gimė Bagdade, kur vėliau dėl savo politinių veiksmų prieš Saddamo Husseino režimą buvo kalinamas. 2000-aisiais, kuomet pabėgo nuo politinio persekiojimo Irake, gavo pabėgėlio statusą Vokietijoje ir iki šiol gyvena ten, Berlyne. Atvykęs į

Berlyną Khideris mokėsi keliose įstaigose, kol įgijo reikiamą išsilavinimą, reikalingą studijuoti universitete. Nors ir dirbdamas pavienius darbus, Khideris siekė rašytojo karjeros ir sulaukė sėkmės ir pripažinimo pradėjęs spausdinti savo romanus. Rašytojas, pats būdamas pabėgėlis iš Irako, savo darbuose plėtoja temas, kurios siejasi su jo išgyventomis patirtimis, plėsdamas šią problematiką literatūroje. Jo romanuose skleidžiasi tokios temos kaip režimų įtaka, *migracijos* patirtys, biurokratija, tad literatūros tyrinėtojų Khiderio darbai svarstomi būtent iš šių perspektyvų. Aktuali *migracijos* ir *pabėgėlių* tema, apimanti stereotipus, ateinančius su ja bei kylančias integracijos problemas (Pokrywka 2017, Stan 2018, Barthold 2020, Babou 2021). Nors rašytojo romanai analizuoti per *migracijos* ir *pabėgėlių* perspektyvą, vis dėlto, žvilgsnio į šį reiškinį literatūroje per individo kuriamą *utopiją* ir jos siekį *migruojant* dar nebuvo. Taigi taip žvelgiant į Khiderio romaną „Antausis“ siekiama atskleisti kitokią, naujų išvadų ir įžvalgų galintį suteikti požiūrį.

Abiejų autorių, Hilbigo ir Khiderio, kūrinuose, kaip rodo literatūrologų tyrimai, atskleidžiamos panašios tematikos, nepaisant to, kad autoriai kilę iš skirtingos aplinkos. Tad toliau svarbu apžvelgti analizuojamų romanų istorinius kontekstus, kurie nors ir atrodo skirtingi, turi tam tikrus bendrumus, kurie leidžia šiuos abu romanus lyginti ir ieškoti bendrų žmogiškų patirčių, kylančių iš *migracijos*.

6.3. ROMANŲ SIUŽETAS IR ISTORINIS KONTEKSTAS

Abu pasirinkti romanai išleisti laikotarpiu po romane pasakojamų įvykių: Hilbigo „Laikinumas“ išleistas 2000-aisiais metais pasakoja apie laikotarpį nuo 1985-ųjų iki 1989-ųjų, o Khiderio „Antausis“ (2016) – pačią XXI amžiaus pradžią. Abiejų romanų erdvė yra Vokietija, tačiau Hilbigas čia kalba apie egzistavusią Rytų ir Vakarų Vokietiją, o Khideris – Vokietiją jau po suvienijimo.

Hilbigo romane pagrindinis veikėjas C. Nuolat atsiduria tarp dviejų erdvių, Rytų ir Vakarų Vokietijos. C., gavusiam rašytojo pripažinimą, suteikiama viza į vakarus, kuri leidžia jam dalyvauti vykstančiuose skaitymuose tokiuose miestuose kaip Niurnbergas, Miunchenas ar net Viena. Toks leidimas jam suteikiamas išskirtinėmis sąlygomis, mat tuometinėje santvarkoje tai padaryti buvo galima tik specialioms asmenims, paprasti piliečiai tokios teisės negaudavo. Vokietijos Demokratinė Respublika buvo socialistinė valstybė, egzistavusi nuo 1949-ųjų iki 1990-ųjų metų. Įsteigta kaip Sovietų Sąjungai pavaldi, ji buvo kontroliuojama socialistų partijos visose srityse, tiek ekonominiame, tiek kultūriniame šalies gyvenime. Vis dėlto, kylant piliečių nepasitenkinimui, išsivadavimo nuotaikoms kitose Sovietų Sąjungos okupuotose ar jai pavaldžiose šalyse, 1989-ųjų rudenį, griuvus Berlyno Sienai, Vokietija ir vėl buvo suvienyta. Tokiame kontekste vaizduojamas ir

pagrindinis romano veikėjas, besiblašantis tarp abiejų valstybių. Rytų Vokietijoje jo laukia partnerė Mona, jo šeima, o Vakaruose – nauja meilė ir galimybė gyventi nevaržomam.

Khideris savo romane kuria pabėgėlio iš Irako paveikslą. Pagrindinis veikėjas atsiduria ne savo trokštamos kelionės galutinėje stotelėje – Paryžiuje, kur gyvena jo dėdė, bet yra priverstas prašyti prieglobsčio Vokietijoje. Karimas Mensy'us, romano protagonistas, bėga iš savo gimtosios šalies, Irako, tikėdamasis galėti gyventi normalų gyvenimą. Tuometinis Irakas valdomas Saddamo Husseino režimo, trukusio nuo 1979-ųjų iki 2003-ų, gyveno santvarkoje, kurioje žmogaus teisės buvo nuolat pažeidinėjamos, naudojami ginklai prieš civilius, tad Irakas tapo viena iš šalių, iš kurių pabėgėliai plūdo į tokias Europos šalis kaip Graikija, Vokietija, Prancūzija ir kitos. Romane protagonistas aprašo ir savo nelegalią kelionę per keletą Azijos ir Europos valstybių, gyvenimą siekiant *pabėgėlio* statuso ir biurokratiją, su kuria jis susiduria. Aprašoma tiek pabėgėlio kasdienybė, gyvenant izoliuotą nuo visuomenės gyvenimą, tiek jo vidiniai išgyvenimai būnant *kitu*.

Abu romanai pasakoja veikėjų, gyvenančių pasaulio veidą formavusių įvykių istorijoje. Protagonistai, kurie vaizduojami romanuose, čia išskyla kaip *migrantai*, kurių *migracijos* istorijos, formos, priežastys skirtingos, bet jos jungiamos panašių išgyvenimų, patirčių ir *utopizmo*, išreiškiamo abiejų veikėjų. Tad analizėje toliau dėmesys kreipiamas į tokius aspektus, kurie galėtų atskleisti *ribinius* veikėjų išgyvenimus. Tai sociologiniai veiksniai lemiantys *migraciją* ir jos poreikio priežastys, kuriamos ir jau kaip dūžtančios patiriamos veikėjų *utopijos* bei protagonistų patiriamų išgyvenimų, kaip *svetimybės* išraiškų analizė.

6.4. MIGRACIJOS FENOMENAS ROMANUOSE „LAIKINUMAS“ IR „ANTAUSIS“ IŠ SOCIOLOGINĖS PERSPEKTYVOS

Rašytojų Hilbigo ir Khiderio romanuose abu pagrindiniai veikėjai, C. ir Karimas Mensy'us vaizduojami *migracijos* fone: C. „Laikinume“ yra rašytojas, kuriam dėl jo kūrybinių darbų suteikiama laikina viza, su kuria jis gali judėti pirmyn ir atgal tarp Rytų ir Vakarų Vokietijos, O Mensy'us yra *nelegalus migrantas*, laukiantis kol jam bus suteiktas oficialus *pabėgėlio statusas*. Abiejuose kūrinuose susiduriama su sociologų vadinama *išorine migracija*, kadangi romanų veikėjai juda tarp šalių, kuriose kultūrinis skirtumas kuriamas itin aiškiai ir matomas, pavyzdžiui, lyginant Vakarų ir Rytų Vokietijos požiūrį į religiją „Laikinume“: „Čia, vakaruose niekada nebuvo tokios beveik

vegetatyvios nuolat augančios tikėjimo tradicijos.“⁷ Pasirinkdamas tokių svarbių kultūrinių, visuomeninių sferų kaip religijos propagavimas išryškinimą ir lyginimą, Hilbigas puikiai sukuria atmosferą, kurioje jo veikėjas jaučiasi neprisitaikęs ir geba permąstyti skirtumus tarp dviejų pasaulių, kartu reflektuodamas ir savąjį. Khideris savo romane vaizduoja dar didesnį kontrastą, nes jo kuriamas veikėjas yra *nelegalus migrantas* iš Irako, siekiantis atsidurti pas savo dėdę Paryžiuje. Kad pasiektų savo tikslą jis turi įveikti ilgą, penkias savaites trunkančią kelionę, per keletą valstybių, kol galiausiai yra išmetamas jam nežinomoje teritorijoje: „Stovėjome apleistame kaimo kelyje apsupti snieguotų laukų, kelių plikų medžių ir šalčio, smelkiančio kaulus. Nesimatė nei žmonių, nei mašinų, tik keli pastatai tolumoje“⁸. Čia veikėjas vaizduojamas atsiduriantis aplinkoje, kuri jam visiškai šalta, svetima ir nepažįstama. Kaip ir Hilbigo romane, taip ir čia, veikėjas svarsto ir išgyvena vykstančius pasikeitimus pasirinkus *migraciją*, mato ir permąsto kultūrinius skirtumus, kad ir kalbų skirtumą: „Buvo taip nepaprastai gera girdėti savo gimtąją kalbą. Pagalvojau, kad pagaliau atsirado žmogus, su kuriuo galėsiu kalbėtis.“⁹ Kalba Mensy‘ui tampa barjeru, skiriančiu jį nuo kitų žmonių ir verčia jaustis izoliuotam.

Nors ir skirtingų laikmečiu ir skirtingomis aplinkybėmis atvykę, abu kuriami veikėjai, galima teigti, susiduria su panašiomis problemomis. Remiantis Waldenfelso svetimybės tipologija, veikėjai išgyvena ne tik *kasdienę svetimybę*, dėl vietos pasikeitimo, bet ir *kultūrinę*, kuri čia atspindima skirtingai: tai ir kalbos barjeras Khiderio atveju, ir skirtingas mentalitetas, vaizduojamas jau abiejuose romanuose.

6.5. SKIRTINGOS MIGRACIJOS FORMOS ROMANUOSE

⁷ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 244: „Hier im Westen hatte es eine solche fast vegetative weiterwachsende Glaubenstradition nie gegeben.“ Siekiant, kad būtų patogiau skaityti, čia ir toliau pateikiamos darbo autorės iš vokiečių į lietuvių kalbą verstos citatos.

⁸ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 41: Wir standen auf einer verwaisten Landstraße, um uns herum schneebedeckte Felder, einige entlaubtem Baume und eine Kalte, die uns bis tief in die Knochen fuhr. Weder Menschen noch Autos waren zu sehen, lediglich ein paar Gebäude, weit entfernt.“

⁹ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 50: „Es war so unfassbar schon, meine Muttersprache wieder zu hören. Endlich ein Mensch, dachte ich, mit dem ich reden kann.“

Prieš tai darbe aptarta, kaip *migraciją* sociologai skirsto į dar mažesnes kategorijas, kurios leidžia atkreipti dėmesį į tam tikrus veiksmus. Nors šioje literatūrinėje analizėje ir nesiekama itin detaliai konkretizuoti pačių *migracijos* formų, tačiau gilesniam žvilgsniui svarbu jas aptarti.

Abu kūriniai vaizduoja *išorinę migraciją*, tačiau ji skirtinga. Hilbigio romane *C. migraciją* pasirenka tarsi *laisvai*, t. y., jis nėra persekiojamas tuometinio režimo, jo „gerovei“ nekyla joks pavojus, tačiau būtent dėl režimo jis neatranda to, ko trokšta, t. y., jo, kaip rašytojo balsas nėra girdimas. Jo *migracijos* formą sociologų vartojamais terminais galima vadinti *laikinoja*, kuomet pasibaigus darbo vizai *C.* turi grįžti atgal į VDR arba toliau ją pratęsti. Kaip ir Coheno išryškinama, vis dėlto, *migracija* kaip sudėtingas reiškinys netelpa į paprastus rėmus, o jos kismas vyksta nuolat, tad romane vaizduojama *laikinoji migracija*, transformuojama į *nuolatinę*, nes nors ir veikėjas blaškosi savo viduje ir kartkartėmis grįžta į savo gimtąją šalį, jis pasilieka VFR, net ir besibaigiant vizai.

Šiuo atveju literatūros kūrinyje atsispindi ir sudėtinga *migracijos* reiškinio pusė: formos dažnai keičiasi dėl sudėtingų socialinių, kultūrinių, ekonominių ar kitų priežasčių ir *laikinoji* migracija patampa *nuolatine* ar atvirksčiai. Hilbigas kuria ryškią dinamiką tarp pagrindinio veikėjo ir jį supančios aplinkos per jo santykį su kitais žmonėmis, pvz., romantinėmis partnerėmis Mona ir Hedda, santykį su Vakarų ir Rytų visuomene ir santykį su pačiu savimi. Tokius veiksmus, kurie daro įtakos ir veikėjo pasirinkimui, likti migrantu ar ne, romane galima skirti į išorinius ir vidinius. Išorinis veiksnys šiuo atveju ir galėtų būti santykis su aplinka, pavyzdžiui, romano figūra Hedda, *C.* mylimąja Vakaruose, kuri tampa viena iš priežasčių, skatinančių *C.* dvejonę dėl pasilikimo VFR: „Tuo metu jis nepagalvojo, kad bijojo gyvenimo be Heddos...“¹⁰ Nors visame romane Hilbigas jų ryšį vaizduoja kaip traukiamą pirmyn ir atgal, paties *C.* išgyvenama stipriau ar silpniau, Hedda čia jam tampa ne tik priežastimi likti vakaruose, bet ir ieškoti savęs paties ir kelti egzistencinius klausimus apie jo meilės, savęs ir pasaulio patyrimą apskritai: „Galbūt jis pats buvo pajuokos objektas. Visos jo kūno ląstelės, niekada nesulaukę jokios meilės po truputį prisipildė tiršto kvailumo.“¹¹ Nors ir abejodamas pats savimi ir savo gyvenimu, santykiais, veikėjas taip ir negrįžta į VFR. Hilbigas romane tokias sociokultūrinės ir asmeninio intereso paskatintas *migracijos* priežastis apibūdina pasitelkdamas

¹⁰ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 311: „Er hatte in diesem Augenblick nicht daran gedacht, dass er um ein Leben ohne Hedda fürchtet...“

¹¹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 165: „Vielleicht, weil er selber lächerlich war! All diese Zellen in seinem Körper, die er in seinem vergangenen Leben nicht mit Liebe bedacht hatte, waren nach und nach mit einer zähflüssigen Dummheit angefüllt worden.“

satyriškus įvaizdžius: „Kūrybinė laisvė, kurios kaip pats sau sakė jis troško, iš tikrųjų buvo sėdėjimas Vakarų Vokietijos viešbutyje priešais iš anksto apmokėtą televiziją...“¹² Ironiškai palygindamas rašytojo laisvę, su laisve į seksualumą per galimybę laisvai žiūrėti *porno* filmus, čia sukuriama įdomi jungtis tarp sielos ir kūno – veikėjas čia vaizduojamas kaip trokštantis ir kūrybinės, sielos laisvės, tuo pačiu ribojamas savo kūniškumo. Taigi rašytojas šiuo atveju savo veikėją palieka *migracijoje*, jo negrąžindamas atgal ir taip protagonistas užstringa savotiškoje tarpinėje būsenoje, kuri darbe toliau bus aptariama ir plačiau, kaip viena iš esminių, *ribinių* jausenų, patiriamų veikėjo.

Khiderio romane „Antausis“ vaizduojamą *migracijos* formą taip pat sudėtinga apibūdinti, nes kūrinys neleidžia lengvai atsakyti į klausimą, ar Mensy‘aus *migracija laisvai pasirenkama ar priverstinė*. Nors kuriamas veikėjas ir yra *pabėgėlio statuso prašantis* asmuo, vis dėlto, jo *migracijos* motyvai nėra tiesiogiai *priverstiniai* – veikėjas čia pats pasirenka palikti gimtąją šalį dėl savo kūno deformacijos ir visuomenės reakcijos, kuri ir siejasi su tuometiniu Irako režimu. Rašytojas vaizduoja veikėją, kuris kenčia nuo sutrikimo, vadinamo *gynecomastia*, kuri pasireiškia krūtų susiformavimu vyrams. Bijodamas patyčių priverstinėje karo tarnyboje Mensy‘us pasirenka palikti savo šalį ir bandyti nelegaliai patekti į Europą: „Tikriausiai niekada nebūčiau pagalvojęs palikti savo šalį, jei nebūtų iškilusios tos prakeiktos krūtys.“¹³ Vaizduojami išgyvenimai ir noras palikti savo namus kyla iš baimės nepritapti ir būti atstumtam, o šios kylančios veikėjo jausenos gali būti suprantamos ir kaip režimo pasekmės, kur nepripažįstamas kitoniškumas, tad šiuo atveju aprašomą *migraciją* galima laikyti ir *priverstine*, veikėjui siekiant išvengti moralinio ar fizinio žeminimo.

Tad galima teigti, kad nors ir netiesiogiai išreiškiama, romanuose susiduriama su *priverstine migracijos* forma. Khiderio Mensy‘us, kaip ir Hilbigo C. atsiduria tarpinėje būsenose, kadangi nesijaučia galintys priklausyti vienur ar kitur. C. motyvacija likti migracijoje tampa ir jo vidiniai išgyvenimai, per kuriuos jis supranta, kad negalėtų gyventi VDR ir jo ryšys su Hedda, o Mensy‘us turi motyvaciją likti *migracijoje*, nes namuose būtų atstumtas visuomenės, kadangi tik Vokietijoje, jis gali įgyvendinti tai, ko čia ir atvyko – atlikti operaciją, leidžiančią jam grįžti į normalų gyvenimą. Aptarus romanuose vaizduojamas sociologų skiriamas *migracijos* formas toliau galimos kur kas platesnės įžvalgos tiek apie veikėjų patiriamus išgyvenimus, tiek apie jų matomą pasaulį *migracijoje*

¹² Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 175: „Die künstlerische Freiheit, die er gemeint habe, sagte er sich, sei eigentlich die, in einem westdeutschen Hotelzimmer vorm Pay-TV zu sitzen...“

¹³ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 89: „Vermutlich wäre mir nie im Leben der Gedanke gekommen, mein Land zu verlassen, wenn diese elenden Brüste nicht aufgetaucht waren.“

apskritai. Toliau svarbu panagrinėti veikėjų pasirenkamo kelio priežastis, kurios tampa ir atsvaros taškais tolesniems jų išgyvenimų vaizdavimams.

6.6. MIGRACIJA KAIP ATSAKAS

Analizuojant *migracijos* fenomeną svarbus ir aktualus tampa sociologo Massey'aus iškeltas 4-ių pagrindinių veiksnių, galinčių padėti atlikti išsamią šio reiškinių analizę skirstymas. Tokiais komponentais jis laiko išorinius veiksnius, kurie lemia apsisprendimą *migruoti*, veiksnius, kurie lemia *migranto* šalies pasirinkimą, žmonių motyvaciją ir atsirandančias naujas struktūras. Kadangi analizėje siekiama atskleisti veikėjų patiriamas *ribines patirtis*, žvilgsnis, pasitelkiant sociologų taikomą struktūrą, padeda atpažinti vietą, iš kurios kyla tokios patirtys ir atveria galimybę apibūdinti veikėjų jauseną kiekvienu etapu.

Hilbigo kuriamas sudėtingas veikėjas – rašytojas, besiblašantis tarp dviejų pasaulių, kuris ieško būdo būti išgirstas ir gyventi laisvai. Pagrindiniu veiksniu lemiančiu jo apsisprendimą palikti VDR tampa galimybė kurti ir siekis būti įvertintam bei galbūt pagaliau sulaukti tikrojo įkvėpimo. Išgyvendamas vidinę krizę, jis tikisi surasti tai, kas jį priverstų išeiti iš jos: „Taigi jis bandė nusakyti situaciją ilgais, teoriniais sakiniais, bandė išnarplioti klausimą, kodėl jis nebegali rašyti šitoje šalyje. Šioje šalyje, kurioje jaučiasi kaip narve.“¹⁴ Romane veikėjas savo negalėjimą rašyti, t. y., išreikšti savo jausmų ir minčių, sieja su savo šalies aplinka ir VDR režimu. Tad pagrindinis veiksnys, lemiantis veikėjo apsisprendimą, šiuo atveju tampa jo negalėjimas atsiskleisti ir jautimasis suvaržytam. Khideris savo kūrinyje kuria kitokią atmosferą ir kitokią motyvaciją savo veikėjui – Mensy'us jaučiasi suvaržytas, negali gyventi pilnaverčio gyvenimo dėl savo kūno deformacijos, kuri pasirodo kartu su jo brendimu: „Jie matė tikrąją mano pabėgimo priežastį. Metų metais bandžiau nuo visų ją slėpti.“¹⁵ Protagonistas pasakodamas savo istoriją pats aiškiai įvardina priežastį – nepasitenkinimą savo kūnu, dėl kurio jis priverstas slėptis nuo kitų žmonių. Kaip prieš tai minėta, tai gali būti suprantama ir kaip režimo pasekmė, mat dėl Irake tuo metu vyraujančios politinės santvarkos didžioji dauguma jaunuolių po

¹⁴ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 102- 103: „Also hatte er versucht, genau diese Situation zu schildern, mit langen, immer theoretischen klingenden Sätzen hatte er versucht, die Frage zu umkreisen, warum er in diesem Land nicht mehr schreiben konnte. In diesem Land, in dem er wie in einem Käfig hockte.“

¹⁵ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 44: „Sie sahen den wahren Grund meiner Flucht. Seit Jahren und vor allen Menschen versuche ich, ihn zu verheimlichen.“

mokyklos šaukiami į kariuomenę, kurios Mensy'us labiausiai ir bijojo. Jis aiškiai įvardina, kas jo lauktų, išreikšdamas savo baimę: „Tada Bagdade aš bijojau, kad kaimynystės jaunuoliai sužinoję, kad esu pusiau moteris mane išprievartaus.“¹⁶ Veikėjo išraiška, kuomet dėl savo deformacijos jis jaučiasi pusiau moterimi, atspindi jo vyriškumo ir pasitikėjimo savimi nebuvimą. Veikėjas supranta, kad kariuomenėje jo lauktų nuožmi lemtis, galbūt net mirtis, tad jo pasirenkama *migracija* tampa *atsaku* į kylančias baimes dėl savo *ribinės* patirties ir negalėjimą normaliai funkcionuoti visuomenėje.

Tad tiek Hilbigo, tiek Khiderio romane matoma panaši veikėjų motyvacija, lemianti apsisprendimą *migruoti*. Abu veikėjai, C. ir Mensy'us nesijaučia, kad gali būti funkcionuojantys savo dabartinės visuomenės nariai. Romane „Laiknumas“ tai išreiškiama per veikėjo negalėjimą daryti to, kam jis jaučia pašaukimą ir išreikšti save, o romane „Antausis“ – per veikėjo kūną kuriama jo ir likusios visuomenės skirtis. Kaip išorinį veiksnį, abiejų romanų atvejais galima įvardinti ir totalitarinius režimus. C. savo rašytojo krizę teisingai bendru visuomenės varžymu VDR, o Mensy'us – Saddamo Husseino režimo padariniais, dėl kurių būtų priverstas atlikti karinę tarnybą. Taigi, abu veikėjai renkasi vykti į kitas šalis.

Romanuose veikėjų pasirinkimu tampa Vakarų valstybės, kurios turėtų pateisinti jų lūkesčius rasti „geresnį gyvenimą“, konkrečiais atvejais tai galimybė bandyti save realizuoti kaip rašytojui C., ir galimybė tapti visaverčiu vyru Mensy'ui. Anksčiau minėta, kad nors ir šiuo metu Rytų ir Vakarų Vokietija ta pati valstybė, 80-ųjų pabaigoje VDR ir VFR skyrėsi tiek politiniu, tiek kultūriniu gyvenimu ar net požiūriu į individualų gyvenimą apskritai, tad nenuostabu jog C. VFR tampa savotiška galimybe laisvai reikštis. Mensy'us šiuo atveju renkasi Vakarus, o jo plane – Paryžius, kur jam galėtų būti atlikta jo išsvajota operacija: „Vis iš naujo ir iš naujo aš skaitydavau ir girdėdavau, kad Europoje yra chirurgų, kurie gali atlikti geras plastines operacijas.“¹⁷ Taigi Mensy'aus tikslu tampa išorinis grožis, kuris reikštų pritaipimą, kurio jis taip siekia ir tokią galimybę jam siūlo Vakarai. Tad abiejų veikėjų *migracijos* šalies pasirinkimo motyvacijos priežastimi čia tampa galimybės, kurių jie neturėtų savosiose, ar tai būtų galimybė laisvai reikštis ir ieškoti savęs, ar galimybė laisvai gyventi savo kūne, abiem atvejais Vakarai suprantami kaip laisvės metafora.

¹⁶ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 87: „Damals in Bagdad fürchtete Ich sogar, von den Jungs meines Viertels vergewaltigt zu werden, wenn sie erfuhren, dass ich zur Hälfte eine Frau war.“

¹⁷ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 91: „Immer wieder hatte ich gelesen und gehört, in Europa gebe es Chirurgen, die sehr gute Schönheitsoperationen durchführen könnten.“

Aptarus romane iškeliamas problemas, kylančias veikėjams, suprantama ir paviršinės *migracijos* pasirinkimo priežastys bei kylantys veikėjų norai „rasti kažką geriau“, kuriuos romanai leidžia vadinti *utopiniais*. Toliau darbe dėmesys telkiamas į tai, kaip migracijos motyvacija gali būti vadinama *utopija*.

6.7. VEIKĖJŲ KURIAMOS UTOPIJOS

Pasitelkus sociologų taikomą *migracijos* fenomeno aiškinimo būdą, išryškėja, kad veikėjų motyvacija rinktis *migraciją* abiejuose romanuose iškyla kaip tam tikra *utopizmo* išraiška. Remiantis Blocho ir Sargento teorijomis, kuriose grindžiama, kad polinkis kurti *utopijas* yra universalus, prasminga toliau apžvelgti kaip kūriniuose iškyla kuriamos *utopijos*, ko jomis siekiama.

Aptarus veikėjų *migracijos* pasirinkimo priežastis matomi du pagrindiniai veiksniai, iškeliami romanuose: ieškojimas savęs ir siekis pritaipyti. Hilbigas kuria veikėją, kuris savo gimtojoje šalyje nesugeba gyventi pagal savo vidinio pasaulio troškimus: „Jis pagalvojo, kad šalyje, kurioje gyvena negali būti rašytoju.“¹⁸ Toks veikėjas, nesijausdamas užtikrintas savimi, jausdamas polėkio rašyti trūkumą, mąsto apie tokią mistinę vietą, kuri savotiškai išspręstų jo problemas. Reakcija į kylančias jas, romane pirmiausia vaizduojama būtent per jo negalėjimą savęs realizuoti, o kad galėtų tai įgyvendinti, C. renkasi tai, kas jo manymu taptų sprendimu – persikelti į VFR. Vidinės jo jausenos nėra vienintelės veikėjo motyvacijos rinktis palikti savo namus. Visame romane vilnija išreiškiamas troškulio motyvas, kuris siejamas ne tik su vidinės laisvės, ar laisvės rašyti troškuliu, tačiau ir su materialiais pasaulio objektais, kaip štai knygos: „Nuo pirmos dienos kai atvyko į Vakarų jis pirkė knygas kaip išprotėjęs [...]“¹⁹ Tad Hilbigas čia taip pat iškelia ir tam tikrą materialumą, kuris išreiškia veikėjo jaučiamą trūkumą viskam. Toks materialiai išreiškiamas troškulys romane gali būti suprantamas ir metaforiškai, kadangi protagonistas kaupia ne tik pačias knygas, kurių negali gauti VDR, bet ir idėjas, kurios jo šalyje yra uždraustos. Priežastimi kurti *utopiją* veikėjui tampa ir jo kritinis požiūris į režimą, nes C. puikiai supranta individo vietą jame. Tokias idėjas rašytojas pateikia pavyzdžiu, kritikuojančiu VDR požiūrį į literatūrą: „Jis žinojo, kad ta šalis ten, toji VDR, buvo marginalus, iškreiptas anklavas, kuriame literatūra nieko nereiškė ir viskas susiję su ja Rytų bloko

¹⁸ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 24: „In dem Land, in dem er sich aufhielt, eignete er sich nicht zum Schriftsteller, dachte er.“

¹⁹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 179: „Als er in den Westen kam, hatte er vom ersten Tag an Bücher gekauft wie ein Wachsinniger [...]“

šalyse tebuvo spektaklis...“²⁰ Taigi, veikėjas negali atrakinti jį sukauščiusio sąstingio rašyti ne tik dėl savo vidinių jausenų, bet ir dėl visuomenės požiūrio į jam svarbią sritį apskritai. Tokie veiksniai ir lemia veikėjo pasirinkimą *migruoti*. Romane Hilbigas visų pirma kuria ir bendrą *utopijos* kūrimo ir *utopizmo*, paplitusio visuomenėje, nuotaiką: „*Vakarai* tapo gyvenimo prasme rytuose...“²¹ Pagrindinis romano veikėjas nuolat apsuptas tokios aplinkos, nors iš pradžių ir atsisako pasiūlytos galimybės keliauti į Vakarų Vokietiją, vis dėlto, ir pats pasiduoda šiai utopijai: „Kai tik gausiu vizą, vėl pradėsiu rašyti!“²² Šiuo atveju, veikėjas, jau supamas *utopizmo*, ir pats kuria savo *utopiją*, kuri jam reiškia galimybę atverti save ir išeiti iš uždaro rato, kuriame jis jaučiasi atsidūręs.

Khiderio romane veikėjas migracijoje pirmiausia siekia atsikratyti savo kūno deformacijos – krūtų, kurios trukdo jam jaustis visaverčiu vyru ir egzistuoti visuomenėje, kurioje tokia anomalija reikštų pasmerkimą ar net pražūtį: „Kareiviai vartoja sąvoką, kuri parodo tavo padėtį: *Alarifas* [...] Šie žmonės iš tikrųjų yra generolų žmonos, dažniausiai homoseksualūs arba paverčiami sekso vergais.“²³ Veikėjui likti gimtojoje šalyje reiškia ne tik būti atstumtam, bet ir patirti realius pavojus. Jo patiriamas per kūniškumą išreiškiamas nepritapimas, nepaliekant jį supančios aplinkos vestų prie savižudybės, tad tokie nepakeliami, stiprūs išgyvenimai veikėją veda prie *utopijos* kūrimo – aplinkos, kur jis turėtų šansą išlikti ir jaustis „normaliu“: „Nieko daugiau nenorėjau, tik tobulos vyriškos krūtinės. Norėjau vėl jaustis visavertis.“²⁴ Tačiau čia, kaip ir Hilbigo romane, Mensy‘us kuria ne tik savo individualią *utopiją*, bet ir kaip C. yra jos supamas pats. Gyvendamas tarp kitų *pabėgėlio* statuso laukiančiųjų, jis yra supamas, žmonių *utopizmo* skatinamo mąstymo apie geresnę ateitį: „Dauguma mūsų neturi jokio

²⁰ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 70: „Er wusste, dass das Land da drüben, diese DDR, eine abseitige und zurückgebliebene Enklave war, wo die Literatur nicht wirklich etwas bedeutete, der Rummel um die Literatur in den Ostblock-Ländern war ein aufgesetztes Schauspiel...“

²¹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 80: „Der *Westen* war im Osten zum Sinn des Lebens geworden...“

²² Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 90: „Wenn ich das Visum bekommen habe, werde ich wieder schreiben!“

²³ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 90: „Es existiert eine Bezeichnung, die Soldaten verwenden, wenn sie jemanden als unwichtig betrachten: *Alarif* [...] Diese Leute sind faktisch die Ehefrauen den Generälen, oft homosexuell oder zu Sexklaven gemacht“

²⁴ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 92: „: „Ich wünschte mir nichts sehnlicher als eine wundervoll glatte Männerbrust. Ich wollte mich endlich wieder vollwertig fühlen“

supratimo apie politiką. Tačiau jie vis tiek atvyksta čia ir prašo prieglobsčio. Jie paprasčiausiai nori ramaus gyvenimo.“²⁵ Čia veikėjas lygiai kaip ir C. Hilbigo romane gyvena pasaulyje, kuriame tikimasi „kažko geresnio“, kas skatina ir patį veikėją mąstyti jau ne tik apie deformacijos šalinimą, bet ir apie ateitį: „Gaučiau vietą universitete ir įsitaisyčiau simpatišką kolegę, su kuria greit pradėčiau bendrauti tik vokiškai. Greit gaučiau ir gerai apmokamą darbą tarptautinėje įmonėje, stikliniame dangoraižyje, kur per savo kabineto langus matyčiau visus miesto stogus.“²⁶ Veikėjas čia jau vaizduojamas, kaip visiškai pasidavęs *utopinėms* svajonėms, kurios atitinka ir vakariečių gyvenimo siekiamybes. Mensy‘us toliau svajoja, kad vieną dieną galėtų čia atsivežti ir tėvus. Taip galima sekti vis didėjančią jo *utopizmą* – jis jau nebekalba tik apie operaciją, dėl kurios čia ir važiavo, tačiau toliau įsivaizduoja gyvenimą, kurį galėtų čia kurti. Jo tikslu tampa laisvė pradėti iš naujo ir sulaukti pabėgėlio statuso, leidžiančio gyventi šalyje, studijuoti ir dirbti.

Taigi, abiejuose romanuose rašytojai aplink savo veikėjus jau iškart kuria *utopines* vizijas, išreiškiamas per vaizduojamos romano erdvės ir laiko visuomenės nuotaikas. Abu romanai *utopijas*, kurios siekiamos visuomenės, teisina ir tuometiniais totalitariniais režimais. Tiek VDR, tiek Irake vaizduojamuose romanuose jaučiama suvaržymo, trūkumo atmosfera, kuri tokias nuotaikas ir kuria. Tačiau *utopijos* kūrimo priešastimi romanuose netampa tik fonas, supantis veikėjus, mat kiekvienas iš jų susiduria ir su tam tikrais trūkumais savo gyvenime patys: C. atveju, tai troškulys idėjų, įkvėpimo ir pripažinimo, o Mensy‘aus – fizinė deformacija, dėl kurios jis jaučiasi atstumtas ir nepritampantis. Abu veikėjai kuria tam tikras *utopijas*, kurios *migracijos* apsuptyje *dūžta*, t. y., veikėjai nesugeba pritaipyti, funkcionuoti, patiria *ribines jausenas*, kurios ir atsiskleidžia joms žlungant.

6.8. DŪŽTANTI UTOPIJA ATSIDŪRUS MIGRACIJOJE

Prieš tai aptarta veikėjų kuriama *utopija* ir bendrai romanuose išskylantis *utopizmas* pasireiškia kaip tam tikra protagonistų motyvacija rinktis *migraciją*. Tačiau veikėjai čia atsiduria ypatingoje padėtyje, kurioje sustiprinami tiek prieš *migraciją* patiriami išgyvenimai, tiek išgyvenimai jau esant svetimose

²⁵ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 73: „Die meisten von uns haben von Politik absolut keine Ahnung. Sie kommen trotzdem hierher und beantragen Asyl. Sie wollen einfach ein ruhiges Leben führen“

²⁶ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 116: „Ich bekäme einen Platz an der Universität, eine hübsche Kommilitonin als Freundin, mit der ich mich nach kurzer Zeit schon ausschließlich auf Deutsch verständigen könnte. Bald hätte ich auch einen Job mit einem guten Gehalt bei einer internationalen Firma, die in einem Wolkenkratzer aus Glas und Stahl säße, und von meinem geräumigen Büro aus könnte ich alle Dächer der Stadt sehen.“

šalyje, kuriuos jau galima vadinti *utopijos dužimu*. Veikėjai negyvena distopiniame pasaulyje, o priešingai – gyvendami, atrodytų funkcionuojančioje visuomenėje, joje nepritampa, negali įgyvendinti iš pirmo žvilgsnio realiai pasiekiamų tikslų. Tad tolesnėje analizės dalyje siekiama iširti, kaip rašytojai kuria tokios *dūžtančios utopijos* įvaizdį, kaip tai veikia protagonistų jausenas bei suprasti ir aptarti išreiškiamas patirtis.

Romane „Laikinumas“ autorius, vaizduodamas C., gyvenantį jau Vakarų Vokietijoje, nekuria jo kaip iš tiesų bandančio pakeisti savo gyvenimo ir išlaisvinti save nuo jį rašyti stabdančių jausmų ir minčių. Priešingai, atsidūręs *migracijoje*, kuri turėjo padėti įveikti jį kamuojančią rašytojo krizę, protagonistas atrodo tik dar labiau grimzta į save ir negali rasti savo vietos, nors puikiai supranta, kad čia atvyko tam, kad galėtų rašyti ir sulauktų savo skaitytojų: „Turiu žiūrėti, kad ir pats vėl galėčiau būti personažu.“²⁷ Jau pačioje romano pradžioje C. pristatomas kaip *migrantas*, kovojantis su pačiu savimi. Veikėjas supranta ir apmąsto, kad atvyko su tikslu, bet to tikslo jis pasiekti negali: „[...] šiame mieste jis dar labiau atitolo nuo savo pradžios taško.“²⁸ Autorius tiesiogiai nurodo, kad veikėjas ne tik negalėjo įgyvendinti savo viduje susikurtos individualios *utopijos*, bet tik dar labiau nuo jos nutolo. Tokie veikėjo išgyvenimai jį veda į dar didesnę krizę, kuri romane išreikšta per materialią veikėją supančią aplinką. Tai ypač ryškiai pastebima per jo gyvenamosios vietos aprašymą. Veikėjo aplinka romane atšiauri, atrodo nepritaikyta gyventi, kartu nuolat pabrėžiant, kad viskas laikina: „Jis niekada nepajudino nė piršto, kad padarytų jį [butą] gyvenamu.“²⁹ Taip rašytojas savotiškai kuria *migracijos* estetiką išreiškiamą ir per vidinę patiriamą veikėjo krizę. Nors veikėjas ir turi sąlygas, tačiau renkasi gyventi prastai ir nieko neturėti, taip net nebandant asmeninės erdvės padaryti namais, kurie turėtų veikėjui suteikti saugumą ir prieglobstį. Nors ir aptarta, kad C. pasirinkta *migracija – laikina*, kas galėtų paaiškinti veikėjo nenorą įsikurti, tačiau kaip romano eigoje išryškėja C. pasilieka Vakaruose net ir negalėdamas iki galo prisitaikyti griūvant jo *utopijai* ir vėl pradėti rašyti.

Khiderio veikėjas, visai kaip ir Hilbig, taip pat susiduria su panašiais išgyvenimais, negalėdamas prisitaikyti ir susidūręs su realybe, kurioje jis jaučiasi bejėgis, negali įgyvendinti savo susikurtos

²⁷ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 10: „[...] ich muss zusehen, dass ich mich selbst wieder zu einer Person machen kann.“

²⁸ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 25: „[...] er hatte sich in dieser Stadt noch weiter von seinen Anfängen entfernt.“

²⁹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 20: „Er hatte nie die geringste Anstalt gemacht, sich diese bewohnbar einzurichten.“

utopijos. Lygiai kaip C. „Laikinume“, taip ir Mensy‘us, *migracijoje* išgyvena dar didesnę krizę, nei prieš tai: „Niekas net nepagalvoja apie mano dabartinį gyvenimą.“³⁰ Tokie aiškiai veikėjo keliami klausimai iškart nurodo ir į dabartinę jo būklę, kuomet jis jaučiasi vienas ir apleistas. Susidūręs su realybe, jis greit supranta, kad įgyvendinti savo tikslus: pasidaryti operaciją, įstoti į universitetą ir rasti gerai apmokamą darbą, būnant jo, *pabėgėlio* pozicijoje, praktiškai neįmanoma. Jau nuo pat jo kelionės pradžios, veikėjas pasmerktas patirtį nesėkmę ir nusivylimą, kai vietoj Prancūzijos atsiduria Vokietijoje. Be ten laukusio dėdės ir jokio materialaus turto Mensy‘us tampa priklausomas nuo pabėgėlių centro, kuriame jis skaudžiai susiduria su dabartine savo realybe: „Vis žiūrėjau pro langą į šį absurdišką pasaulį vadinamu Bajernu.“³¹ Romane veikėjo patiriamas pasaulis tiesiogiai įvardinamas kaip „absurdiškas“, kadangi jis be laukimo pripažįstant jo statusą nemato nieko ir jaučiasi izoliuotas. Hilbigo romane C. vaizduojamas nors ir gyvenantis visiškai laisvai, priešingai nei Mensy‘us Khiderio romane, tačiau lygiai tokiomis pačiomis „laikinumo“ sąlygomis, kaip Mensy‘us: „Bayreutho namai [...] yra didžiulis pastatų kompleksas. Viskas, kas susiję su pabėgėliais yra aplink [...]“³² Veikėjo erdve tampa pabėgėlių centro kompleksas, kuris Mensy‘ui netampa namais ir kuriame jis jaučiasi izoliuotas ir uždarytas nuo likusio pasaulio. Laukdamas pabėgėlio statuso jis neturi leidimo dirbti, negali nutolti nuo gyvenamojo komplekso ir yra priverstas gyventi kartu su kitais. Neturėdamas jokio ryšio, veikėjas kaip ir Hilbigo romane negali rasto savo vietos.

Taigi, galima teigti, kad abu veikėjai analizuojamuose romanuose vaizduojami kaip patiriantys *dūžtančią utopiją*. Ji pasireiškia tiek per veikėjų patiriamus jautimus, tiek per juos supantį fizinį pasaulį, kuriamą romanų erdvėse. Toliau analizėje, siekiant geriau detalizuoti nagrinėjamą *dūžtančios utopijos* vaizdinį, svarbu apžvelgti kokiam *migracijos* fone atsiduria pagrindiniai veikėjai. Abu jie nors ir rinkdamiesi skirtingas jos formas, kurių viena *legali*, o kita – *ne*, vis dėlto, susiduria su panašiais sunkumais ir bendražmogiškais patirtimis. Tad dėmesys tolesnėje darbo dalyje telkiamas tiek į išorinius romane vaizduojamus veikėją supančius reiškinius, kaip pvz. biurokratija, vaizduojama visuomenės reakcija į *migrantus*, tiek į vidinių veikėjų pasaulių pasikeitimus.

³⁰ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 19: „Nie macht sich einer mal Gedanken über mein gegenwärtiges Leben.“

³¹ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p 54: „Ich schaute immer wieder aus dem Fenster auf diese absurde Welt da draußen namens Bayern.“

³² Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 59: „Das Bayreuth Heim [...] ist ein großflächiger Komplex aus mehreren Gebäuden. Alles, was mit den Asylbewerben zu tun hat, findet sich auf dem Gelände [...]“

6.9. IŠORINIAI ROMANŲ ERDVĖS VEIKSNIAI, LEMIANTYS UTOPIJOS DUŽIMĄ

Analizėje prasminga išskirti išorinius ir vidinius veiksnius, kurie lemia veikėjų susikurtos *utopijos* griuvimą, nes veikėjų vidines jausenas, atsineštas prieš *migracijos* patirtį ar patiriamas joje dar labiau stiprina aplink juos griūvantis jų pasaulis. Vienas iš tokių veiksnių galėtų būti įvardinama pasikeitusi veikėjo aplinka, t. y., nauja atveriamą erdvė, pavyzdžiui, miesto.

Pasirinkęs migruoti į Vokietijos Federacinę Respubliką C. romane „Laikinumas“ turi susidurti ir su jį supančios aplinkos pasikeitimu. Tokius pasikeitimus rašytojas vaizduoja per miesto, gatvių, „vakarietišku“ žmonių įvaizdžius: „Jis [C.] atvyko iš kažkur kitur, bet dabar jis buvo Niurnberge, mieste, galinčiu pasigirti ypatinga jaunų pabaisų veisle kaizerio Vilhelmo ūsais.“³³ Veikėjas nėra pratęs prie romane vaizduojamo miesto ir žmonių jame, kurie jam kelia nepritapimo jausenas. Protagonistas išreiškia ir savotišką kritiką Vakarams, kuri irgi siejasi ne tik su *svetimybe* erdvės ir kultūros prasme, bet ir žmogiškumo apskritai: „[...] jis jautė, kad kiekvienas žmogiškumo lašas šiame mieste buvo masiškai gaminamas pasiūlai butikuose.“³⁴ Rašytojo žmonių sugretinimas su masine daiktų produkcija čia atskleidžia ir gilesnes C. jausenas, kurias galima būtų apibūdinti ir kaip žmogiškojo ryšio nebuvimą, o kuriama vakarietišku miestų atmosfera romane, kaip priešingybė C. pažįstamam pasauliui, tik dar labiau stiprina tokias jausenas. Šiuo atveju romane miesto erdvė tampa ta, kurioje veikėjas negali prisitaikyti ir jos suprasti, o kaip anksčiau aptarta, tokioje erdvėje neįsikuriama ir ji netampa veikėjo namais.

Jam neįprastoje, svetimoje erdvėje atsiduria ir Khiderio romano veikėjas Mensy‘us, tik priešingai nei C., kadangi yra *nelegalus migrantas* ir vis dar laukia *pabėgėlio statuso*, jis negali laisvai keliauti po miestus, kaip tai daro C., o yra priverstas likti jam paskirtoje vietoje. Atsidūręs pabėgėlių centre, jis turi tik limituotą prieigą prie miesto erdvės. Kaip ir „Laikinume“, taip ir šiame romane veikėjas atsiduria stebėtojo pozicijoje. Prieš tai analizėje minėtas jį pasitikęs šaltis, jį dar labiau apriboja iki mažos erdvės, kurioje be pabėgėlių centro jis gali leisti laiką. Tokia erdvė tampa prekybos centras:

³³ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 14: „Er war von anderswo gekommen, doch nun war er in Nürnberg, jener Stadt, in der sich eine bestimmte Sorte jüngerer männlicher Scheusale mit abgekupferten Kaiser-Wilhelm-Bärten zierte.“

³⁴ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 14: „[...] er hatte den Eindruck, jedes Gran des menschlichen Wesens sei in dieser Stadt vervielfältigt worden, da mit man es in den Boutiquen anbieten könne.“

„Šie gražūs šilti oro kondicionieriai sveikinasi užėjus į dviaukštį prekybos centrą. Visur čia šilta ir galima netrukdomam stebėti vietinius.“³⁵ Veikėjas jau ribojamas ne tik suvaržymų, bet ir klimato, prie kurio nėra pratęs, tampa savotišku įkaitu be galimybės pažinti savo aplinką. Prekybos centrą taip pat galima laikyti savotiška vakarietiškos kultūros metafora, tiek dėl jo paplitimo, tiek dėl žmonių, besilankančių jame įvairovės. Stebėdamas žmones, Mensy'us savotiškai dar labiau stiprina savo *utopiškus* troškimus: „Šioje parduotuvėje mes pasidavėm normalumo ilgesiui. Norėjome būti jais. Norėjome sėdėti kavinėje, užsisakyti gėrimų ir plepėti su viena iš jaunųjų padavėjų.“³⁶ Tačiau net ir tokie, vakariečiams, atrodo, įprasti dalykai veikėjui čia iškyla kaip *utopija*. Miestui būdinga erdvė – prekybos centras ir galimybė apsipirkti joje, dėl veikėjo situacijos jam tampa nepasiekiamą ir iškart kuria skirtį tarp „vietinių“ ir „migrantų“. O tokias jausenas tik dar labiau stiprina ir skirtį didina Mensy'aus gyvenamoji aplinka, kurioje jis izoliuotas tarp kitų panašias patirtis išgyvenančiųjų.

Abu rašytojai romanuose *migracijoje* atsidūrusių veikėjų patirtis apibrėžia ir per miesto metaforą: miestas romano erdvėje iškyla kaip *svetimas*, kuriantis atotrūkį tarp protagonisto ir jo dabartinės aplinkos. Kaip išorinis veiksnys, jis dar labiau stiprina neigiamas veikėjo patirtis ir griauja jo kuriamą *utopiją*, kadangi veikėjas nėra priimamas, o priešingai – jaučiasi atskirtas. Hilbigo romane tokia atskirtimi tampa daugiau kultūriniai skirtumai, kadangi C. pats užsidaro nuo kitų, o Khideris savo romane dėmesį labiau kreipia į savo veikėjo statusą, dėl kurio jam neleidžiama įsilieti į visuomenę.

6.10. KAFKIŠKOJI BIUROKRATIJA

Abiejų veikėjų patirtis *migracijoje* vienija ne tik ryškūs aplinkos pasikeitimai, bet ir biurokratija, su kuria jie turi susidurti norėdami patekti į norimas šalis ir toliau spręsti kylančias problemas susijusias su ja. Kafkiška ją būtų galima vadinti dėl romanuose vaizduojamų procesų absurdiškumo ir sudėtingumo, kuriuos būtų galima palyginti su vaizduojamais Kafkos „Procese“. Kaip ir „Procese“, veikėjai susiduria su niekad nesibaigiančiais dokumentų tvarkymais ir visais su jais susijusiais rūpesčiais. Nors Khiderio romane šis procesas išreikštas kiek ryškiau, dėl veikėjo *migracijos* formos

³⁵ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 66: „Diese Schöne warme Gebläse zur Begrüßung, wenn man die zweistöckige Shoppingmall betritt! Überall war er warm und man konnte hier die Einheimischen beobachten, ohne gestört zu werden.“

³⁶ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 66: „Zugleich gaben wir uns in diesem Laden unserer Sehnsucht nach Normalität hin. Zu gern wollten wir sein sie sie. Einkaufen, im Café sitzen, Getränke bestellen und mit einer der vielen jungen Kellnerinnen plaudern.“

– *pabėgėlio statuso* prašymo, Hilbigas romane taip pat puikiai pavaizduoja, kaip šiuo klausimu veikia VDR režimas. Aptarti šį abiejuose romanuose ryškų motyvą svarbu dėl veikėjų neapleidžiančio nerimo, kuris tik dar labiau stiprina patiriamas neigiamas patirtis ir prisideda prie *dūžtančios utopijos* vaizdinio.

Hilbigas režimo valdomos biurokratijos absurdiškumą visų pirma pateikia per valdžios abejingumą į individą: „Vilčių skirstymas šioje diktatūroje buvo griežtai reglamentuotas. Taip buvo ir su jo prašymu išduoti išvykimo vizą – niekas nė nematė reikalo atsakyti...“³⁷ Romane kuriamas VDR atspindys, kuriame valstybinis mechanizmas pateikiamas kaip visiškai nereaguojantis į žmogaus poreikius ir nesvarstantis jų legitimumo. Gavęs kvietimą vizituoti VFR C. prašo šalies suteikiamo leidimo išvykti, tačiau keletą kartų negauna visiškai jokio atsakymo. Vis dėlto, po keleto nesėkmingų bandymų atsakymo sulaukia paskutinę minutę, implikuojant tai, kad jis galbūt net nespės laiku susitvarkyti taip reikalingų dokumentų išvykti. Toks pateikiamas absurdas tarsi dar labiau stiprina veikėjo norą išvykti: „Jis kartojo, kad turi pabėgti nuo šito reikalo, jis turi dingti iš šios šalies...“³⁸ Taigi romane veikėjas pats reflektuoja savo aplinką, nuo kurios jis visiškai priklausomas – neegzistuoja būdas, kuriuo būtų galima įveikti sistemą. Kad gautų leidimą išvykti C. priverstas sugalvoti ir gerą, įtikinamą motyvą, kuris įtiktų visai sistemai. Tokią priežastį C. nurodo kaip savęs ir savo rašytojo, VDR piliečio identiteto stiprinimo paieškas, kurios reikalauja kirsti sienas. C., kaip Vakarų publikos įvertintas rašytojas, pagaliau gavęs vizą, savo pase sulaukia ypatingo antspaudo, kuris leidžia kirsti sieną metų bėgyje kiek tik nori kartų. Ironiškai rašytojas čia šaiposi iš režimo: C. pagalvojo, kad tokią vizą gauna žurnalistai, valdžios atstovai ir tikriausiai šnipai.“³⁹ Minėdamas šnipus čia rašytojas apibrėžia ir bendrą padėtį šalyje, kurioje paprastas pilietis, nesusijęs su valdžia negali gauti tokių privilegijų. Visame Hilbigo romane toliau jaučiamas nerimas ir veikėjo neapleidžiančios mintys apie jo vizą ir jos galiojimo terminą. Datos, terminai, pasų kontrolė tampa neatsiejamomis veikėjo kasdienybės dalimis, kurios tik aštrina *ribinius* veikėjo išgyvenimus: „[...] vis iš naujo ir iš naujo jis pasiryždavo pratęsti savo vizą, pastaruosius dvejus metus kas keturias savaites

³⁷ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 95: „Das Verteilen von Hoffnung in der Diktatur war streng geregelt. – Und genauso stand es mit seinem Reisenanträgen: eine Antwort darauf hielt man nicht für nötig...“

³⁸ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 96: „Er musste diese Zustände verlassen, er musste aus diesem Land verschwinden, er wiederholte sich...“

³⁹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 101: „Es war ein Visum, wie es an Journalisten, Konsulatsangehörige und wahrscheinlich auch an Agenten ausgegeben wurde, dachte C.“

priimdavo šį sprendimą, tad nuolat jautėsi persekiojamas dėl savo neįgyvendinamo plano...“⁴⁰ Veikėjas, *migracijoje* ir taip išgyvenantis neprisitaikymą ir regėdamas savo dūžtančios *utopijos* vaizdinį, nuolat supamas nerimo atidėlioja itin svarbią datą ir nepratęsdamas savo vizos tampa *nelegaliu migrantu*. Tokia veikėjo užimama pozicija romane tik dar labiau griaua jo įsivaizduojamą pasaulį ir *utopišką* viltį pagaliau galėti grįžti į save patį.

Khideris romane „Antausis“ irgi vaizduoja savo veikėją, atsiduriantį kafkiškos biurokratijos pinklėse, iš kurių išsivaduoti jis nemato prošvaisčių. Nelegaliai atvykęs į Vokietiją jis jau iškart sutinkamas kaip nusikaltėlis ir jaučia, kad su juo elgiamasi nežmogiškai: „Tas neapsisuktęs pradėjo mane tyrinėti. Išžiūrėjo viską. Net mano kiaušinius. Pirmą kartą mano gyvenime man į užpakalį sukišo pirštą.“⁴¹ Vos pasiekęs šalį jis iškart uždaromas kalinimo įstaigoje be maisto ar jokios suteikiamos informacijos, kas su juo bus daroma. Tokios romane kuriamos patirtys veikėją iškart skatina jaustis apleistu ir vienišu, o svetimą šalį, iš *utopinės* daro į nepatrauklią ir negyvenamą. Kadangi protagonistas Mensy‘us - *nelegalus migrantas*, kad įgytų oficialų *pabėgėlio statusą* jis privalo prašyti leidimo. Tačiau tokiam statusui suteikti, kaip ir pats veikėjas įvardina, nepakanka pateikti tikrosios priežasties, jo deformacijos ir baimės, kuri kyla dėl jos. Apsigyvenęs pabėgėlių centre jis susitinka su kitais pabėgėliais, kurie dalinasi patirtimi, kaip tokį statusą gauti: „Turi šešis variantus kaip įtikinti teisėją. Arba eini prieš valdžią ir esi ieškomas, arba esi krikščionis, komunistas, Šiitų partijos narys, homoseksualas arba priklausai mažumai. Kitų variantų, kaip Irakietis, neturi.“⁴² Tam, kad gautų norimą statusą ir galėtų legaliai gyventi šalyje Mensy‘us turi atsisakyti savo tapatybės ir papasakoti istoriją, dėl kurios jis būtų vertas likti. Tokios patirtys savotiškai žeidžia veikėją, kadangi jis ima jausti, kad žmogiškumui čia nebelieka vietos, o kitų *migrantų* siūlymas apsimesti homoseksualiu tik dar labiau gilina jo vidines žaizdas dėl savo kūno. Visai kaip ir Hilbigio romane, čia veikėjas nuolat

⁴⁰ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 159: „[...] immer wieder hatte er sich vorgenommen, seine Reise genehmigung verlängern zu lassen, alle vier Wochen in den letzten zwei Jahren fasste er den Entschluss, so dass er sich von dem unausgeführten Vorhaben schon verfolgt fühlte...“

⁴¹ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 45: „Der unrasierte begann, mich zu untersuchen. Alles wurde erforscht. Sogar meine Eier. Zum ersten Mal in meinem Leben schob jemand seinen Finger in meinen Arsch.“

⁴² Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 101: „Du hast sechs Möglichkeiten, um den Richter zu überzeugen. Entweder hast du etwas gegen die Regierung getan und man sucht dich, oder du bist Christ, Kommunist, Mitglied einer schiitischen Partei, ein Homosexueller oder Teil eine Minderheit. Andere Alternativen hast du als Iraker nicht.“

supamas datų, kada turi pasirodyti atitinkamoje institucijoje, laikinų dokumentų išdavimo ir galų gale laukimo, ar jo prašymas bus patvirtintas ar ne. Tokie išgyvenimai veikėją dar labiau traumuoja ir taip jis mato *dūžtančią* savo kuriamą *utopiją*. Visuomenėje jis pradeda jaustis kaip dar vienas skaičius, įkalintas sistemoje, kurios nesupranta, o ne žmogus. Romane visas valstybinis aparatas, kuriame turi gyventi veikėjas prilyginamas Dievo bausmei, kuri Mensy'ui tampa neišvengiama.

Autoriai kurdami savo romanų erdves savotiškai įkalina savo veikėjus *migracijoje*. Mensy'aus likimas tiesiogiai priklauso nuo to, ar atmetus jo pabėgėlio prašymą, jam tektų palikti Vokietiją ar ne, tad veikėjas niekaip negali pabėgti nuo jį lydinčios įtampos ir nerimo. Hilbigo veikėjas, nors ir nuolat permąstydamas savo vizos galiojimo trukmę, ignoruoja ją ir negalėdamas pritapti nei Rytuose, nei Vakaruose, lieka nelegaliu migrantu VFR.

6.11. VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į MIGRANTUS ROMANUOSE

Analizuojamuose romanuose pagrindiniai veikėjai susiduria ne tik su pasikeitusia aplinka, svetima miesto erdve, biurokratija, bet ir visuomenės požiūriu ir reakcija į juos, kuri kaip dar vienas išorinis veiksnys atsidūrus *migracijoje*, prisideda prie *dūžtančios utopijos* sukeliamų patirčių. Veikėjai kūrinuose užima skirtingas pozicijas: C. – rašytojas, dalyvaudamas viešose skaitymuose, nors atrodytų ir sulaukia aplinkos palaikymo, kurio troško, vis dėlto, negali ir nenori įsiliesti į visuomenę. Mensy'us, būdamas *nelegaliu migrantu* jaučiasi išstremptas į visuomenės paraštes ir daugiausia veikia aplinkoje, kurią sudaro panašaus likimo veikėjai. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad romanų laikas – didžiulės pasaulinės reikšmės įvykiai, kurie taip pat prisideda prie tekstuose kuriamos atmosferos.

Atvykęs į VFR C., dalyvaudamas skaitymuose įvairiuose miestuose nesulaukia neigiamos reakcijos. Nors ir pats nejausdamas jokio malonumo ir tikslo savo veikloje, jis įdomus vakarų auditorijai ir akademinėi bendruomenei: „Vakarų Vokietijos universitetuose išstisios literatūros mokslininkų bendrijos atsidavė VDR literatūrai, matyt, laikė ją alternatyva Vakarų Vokietijos, kuri, jų nuomone, atsidūrė aklavietėje.“⁴³ Nors ir pripažintas ir dėl savo darbų leidimą išvykti į Vakarus gavęs, C. nesijaučia vertinamas kaip asmenybė, ar kad jo talentas, noras rašyti turi kažkokią prasmę. Greičiau jis jaučia, kad dėl savo aplinkybių, jis labiau vertinamas kaip VDR atstovas, o ne kaip individualus rašytojas. Tokie potyriai jį dar giliau gramzdina į vidinę krizę, kurią jis tikėjosi įveikti *migruodamas*.

⁴³ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 127: „Es gab an den Universitäten der Bundesrepublik ganze Stäbe von Literaturwissenschaftlern, die sich mit der DDR-Literatur beschäftigten; offenbar sahen sie diese als eine Alternative zur westdeutschen Literatur an, die sie für festgefahren hielten.“

Nesiskirdamas išoriškai nuo kitų vakarų visuomenėje jis nesulaukia tiesioginės atstūmimo ar kitokios neigiamos reakcijos. Jo atribojimas nuo visuomenės ir jo smerkimas išryškėja tik tuomet, kai tiesiogiai susiduriama su jo tapatybe, tai reiškia tik tada, kai visuomenė jo Rytų Vokietijos identitetą mato kaip grėsmingą, *svetimą*. Tai ypač akcentuojama romane vaizduojamame ir viename labiausiai Europa sukrėtusių įvykių – Černobylio atominės elektrinės sprogime. Kaip *migrantas* iš rytų, C. jaučiasi kaltinamas dėl šios katastrofos: „Jie spoksojo į jį taip, tarsi reikalautų pasiaiškinimo ar bent atsiprašymo už visas Rytų nelaimes užtrauktas žmonėms.“⁴⁴ Čia, kaip ir anksčiau aptarta, ir vėl matomas visiškas veikėjo nuasmeninamas – jis laikomas tarsi apibendrinta visuma, kuri turi stoti prieš visuomenės teismą. Tad romane per tokią kuriamą visuomenėje vyraujančią nuotaiką veikėjo *svetimumo*, apleistumo jausmai tik dar labiau stiprėja.

Khiderio romane svetimumo jausena kuriama priešprieša tarp „mes“ ir „jie“, kuri per tokius įvaizdžius pastebima dar ryškiau. Mensy'us savo monologe tiesiogiai išreiškia tokią skirtį: „Jūs kilę iš visai kitokio pasaulio nei aš. Žemietis dabar kalbasi su marsiečiu.“⁴⁵ Kuriamas veikėjas čia savotiškai stoja prieš visą bendruomenę, valdžios sistemą, kurioje nesijaučia esantis ar galėsiantis būti jos dalimi. Rašytojo vartojamas dviejų planetų gyventojų palyginimas nubrėžia aiškia ribą, kurios neįstengiama peržengti. Pagrindinis veikėjas romane visų pirma jaučiasi neišgirstas – jis renkasi įsiveržti pas valstybinės įstaigos darbuotoją ponį Šultz ir naudojant smurtą priversti ją išklaudyti jo istoriją. Nematomumo, negirdimumo jausmas veikėją lydi viso romano metu, kaip matoma, kad ir prieš tai aptartame pavyzdyje, apie jo elgesį prekybos centre. Vietiniai gyventojai vaizduojami kaip linkę arba ignoruoti, arba propaguoti stereotipinį požiūrį į *migrantus*, kai į juos reaguojama kaip į potencialius nusikaltėlius: „Daugelis tiesiog nebeįsileidavo pabėgėlių į savo parduotuves arba taip įkyriai ir ilgai mus stebėdavo, kad mes tiesiog vėl išeidavome.“⁴⁶ Tokioje erdvėje veikėjas jaučia nuolatinę įtampą ir aplinkos spaudimą, kuris, kaip vėliau matoma ir provokuoja smurtinį atsaką. Mensy'aus aplinka vaizduojama kaip itin izoliuota, kadangi jis gyvena pabėgėlių centre, o kai pagaliau sulaukia patvirtinimo, kad pabėgėlio statusas jam bus suteiktas, pasaulį ištinka katastrofa,

⁴⁴ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 297: „Sie starrten ihn an, als erwarteten sie von ihm eine Erklärung, oder zumindest eine Entschuldigung, für das Unglück, das der Osten der Menschheit zugefügt hatte.“

⁴⁵ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 10: „Sie stammt aus einer ganz anderen Welt als ich. Ein Erdling spricht gerade mit einem Marsianer.“

⁴⁶ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 120: „Viele ließen daher einfach keine Flüchtlinge mehr in ihre Läden oder sie beobachteten uns so lange und so penetrant, bis wir eben wieder rausgingen“

lemianti tai, kad nors ir *legaliai* gyvenantis, jis negalės laisvai funkcionuoti kuriamoje visuomenėje: „ Tačiau tada atėjo rugsėjo 11-toji ir tapo nebeįmanoma gauti darbo net greito maisto restoranų virtuvėse.“⁴⁷ Meniniame kūrinyje vaizduojami tragiški 2001 metų įvykiai, radikaliam pakeitę požiūrį į *migrantus* iš Artimųjų Rytų. Pagrindinis romano veikėjas supranta ir pats reflektuoja tokio įvykio reikšmę jo tolesniam gyvenimui: „Pagalvojau, kad jie vėl šaipysis iš mano krūtų ir vienas iš jų vėl kiš pirštą man į užpakalį, šį kartą, ieškodamas Osamos bin Ladeno.“⁴⁸ (Khider 2016: 165). Romano veikėjas pats mato artėjančią jo *utopijos* pabaigą, lemiamą išorinių, nuo jo visiškai nepriklausomų veiksmų.

Autoriai čia per romanuose kuriamą visuomenės nuotaiką ir požiūrį į *migrantus* išraišką veikėjus stumia į dar sudėtingesnę padėtį: abu jaučiasi *svetimi*, nepritampantys, negalintys funkcionuoti ir gyvenantis savo *sudužusios utopijos* pasaulyje. Prieš tai analizėje aptartos *migracija* ir *dūžtančios utopijos* atveria romanuose vaizduojamas *ribines patirtis*, kurios kūrinuose išreiškiamos dvejopai – matomas kūno ir vidinis pasaulis. Abiejuose romanuose kūniška išraiška tampa svarbia menine priemone išreikšti ir veikėjo jausenas. Kitas svarbus aspektas tampa santykis su artima aplinka. Hilbigo romane ryškiausiai išreikštas santykis su jo mylimąja Hedda, o Khiderio kūrinyje tai santykis su pabėgėliu bendruomenę.

6.12. SVETIMYBĖS IŠRAIŠKOS ROMANUOSE

Abiejuose romanuose protagonistai susiduria su visomis teorinėje darbo dalyje aptartomis Waldenfelso apibūdinamomis svetimybės formomis. Tai ir *kasdienė*, ir *struktūrinė* ir *radikali* svetimybė, kurios romanuose reiškiamos skirtingomis metaforomis. Tad pirmiausia prasmingą aptarti *vietą*, iš kurios ta *svetimybė* kreipiasi į vaizduojamą veikėją.

Hilbigo „Laikinume“, veikėjas C. jau prieš pasirinkdamas *migraciją* jaučia, kad su juo tarsi kažkas negerai, kelia klausimus iš kur ateina tokios jausenos: „Galvodamas apie tas ištakas jis pamatė šešėlių

⁴⁷ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 162: „Aber dann kam der 11. September, und es wurde unmöglich, einen Job auch nur in einen Fastfoodküche zu bekommen.“

⁴⁸ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 165: „Wieder werden sie grinsen, dachte ich, wenn sie meine Brüste erblicken, und wieder wird einer von ihnen seinen Stinkefinger in meinen Arsch schieben, diesmal, um nach Osama bin Laden zu suchen.“

pilną mišką, mišką, kuriame telkėsi tamsa.“⁴⁹ Kūrinyje pats veikėjas jau reflektuoja savo vidinę būseną, kurios jis negali paaiškinti. Šis jausmas jam ir trukdo jaustis visaverčiu rašytoju, kas jam reiškia ir savotišką savo egzistencijos pateisinimą. Tad *migracijos* pasirinkimas šiuo atveju nėra vien tik prieš tai aptartų kitų veiksmų, kaip VDR režimas įtaka, *migracijoje* atsiduria ir *utopiją* jis kuria kaip *atsaką* į jį besikreipiančią *svetimybę*, kuri ateina iš jo paties. Jis ją puikiai jautė gyvendamas ir VDR, negalėdamas prisileisti kitų žmonių, savo partnerės Monos ar nerasdamas savo balso. Taigi pats nesuprasdamas jos kilmės, jis iškart kuria *atsaką – utopiją* ir renkasi pabėgimą, kaip mistinį būdą, galėsiantį jį išgelbėti ir rasti atsakymus į kylančius egzistencinius klausimus: „Kaip čia, kur dabar gyvena jis turėtų grįžti prie rašymo, kai jo egzistencijos įrodymas, kad ir koks miglotas ir tuščias, nuo jo buvo amžiams atkirstas?“⁵⁰ Veikėjas tiesiogiai įvardina rašymą, kaip savo tapatybės pamatą, be kurio neįsivaizduoja savasties. Remiantis Walfenfelsu, tokią C. romane patiriamą *svetimybę* galėtume įvardinti kaip *radikalią*. Veikėjas nebesijaučia priklausantis niekur ir atsidūręs *migracijoje* toliau plaukia tarp dviejų pasaulių. Tačiau *migracijoje* ši patirtis dar labiau sustiprinama, pinantis skirtingomis patiriamoms *svetimybės* formoms, kaip štai minėta *kasdienė* ar *struktūrinė*. Lauke, kuriame nebėra nieko savo, patikimo, veikėjas užstringa tarp dviejų pasaulių negalėdamas prisitaikyti naujajame ir nebegalėdamas grįžti į senąjį: „Jis buvo nelaisvas dėl daug didesnės laisvės, nes nepriklausė nei šiam pasauliui, kur žmonės gulinėjo ir vaikštinėjo, nei kitam pasauliui, kur žmonės troško čia gulėti...“⁵¹

Romano pavadinimas – „Laikinumas“ – jau tiesiogiai nurodo į veikėjo patiriamą laikinumo būseną, iš kurios jis negali išsivaduoti: „Atrodė, tarsi jis turi nuolat signalizuoti apie savo laikiną egzistenciją.“⁵² Patiriama laikinumo būseną romane gali būti suprantama per slenksčio metaforą. Slenkstis kaip būtent tarpinė būseną romane reiškiasi ne tik per veikėjo vidinį pasaulį, bet išreiškiamas

⁴⁹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 25: „Er sah eine Art schattenhaften Wald, wenn er an dieses Herkommen dachte, einen Wald, in dem es dunkel wurde...“

⁵⁰ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 25: „Wie konnte er hier, wo er sich jetzt aufhielt, zu einer Eigenschaft als Schriftsteller zurückfinden, wenn er von deren Ursprung, der ihm wie ein Existenzbeweis vorkam – und mochte der noch so vage und diffus sein – für immer abgeschnitten war.“

⁵¹ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 16: „Er war unfrei aufgrund einer viel größeren Freiheit, denn er gehörte weder auf diese Seite der Welt, auf der man hier lag und flanierte, noch auf jene andere Seite, auf der man sich danach sehnte, hier zu liegen...“

⁵² Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 20: „Es war als ob er unablässig Zeichen setzen musste für den provisorischen Charakter seines Daseins.“

ir vietų pasirinkimais. C. tarsi nuolat užstrigęs traukinių stotyse, viešbučiuose, kurie metaforiškai nurodo ir į jo būseną. Patiriama *radikali svetimybė* ne tik išreiškiama per veikėjo išgyvenimus ar tarpines erdves, bet romane ir perteikiama akcentuojant paties kūno *svetimybę* veikėjui, taip tarsi dar labiau didindama patiriamą dualizmą. C. savo kūną mato monstrišką, tarsi jam pačiam jis keltų didžiausią pasišlykštėjimą: „Jis vos atpažino save dušo kabinos veidrodyje – jis atrodė kaip groteskiškas vaiduoklis [...]“.⁵³ Autorius projektuoja jo vidinius išgyvenimus į išorę, dėl kurios C. jaučiasi dar menkesnis ir labiau atskirtas: „[...] drėgnas, lipnus, niekam tikęs kūnas, išsipūtęs, apleistas, mirtinai nusikalęs, amžinos neapykantos ir paniekos iš Dievo ir viso pasaulio objektas.“⁵⁴ Taigi per kūniškumą išreiškiamas savotiškas santykis su svetimumu pasauliu – negalėdamas prisitaikyti jame ir rasti savo vietos, jis lygiai taip pat negali susitaikyti ir su savo kūnu ir mato jį kaip dar vieną *svetimybę*.

Tokie *dūžtant utopijai* patiriami išgyvenimai, sustiprinantys iš vidaus kylančias *svetimybes* patirtis veikėją verčia rasti dar vieną atsaką į ją – tokiu atsaku čia tampa jau nebe pabėgimas, ieškojimas, bet ateinantis gėdos jausmas, kuris kyla iš negalėjimo įveikti savęs: „Panikos priežastis buvo beveik nenusakoma gėda... Ką jis padarė? Jis visiškai nieko nepadarė [...]“.⁵⁵ Toks kylantis gėdos jausmas ateina būtent iš negalėjimo įveikti vidinės rašytojo krizės, negalėjimo susitaikyti su pačiu savimi. C. nuolat jaučia troškulį rašyti, tačiau šį troškulį, kaip ir gėdos jausmą jis bando maskuoti rinkdamasis alkoholį. Vidinį sielos troškulį jis čia bando užpildyti per kūną, tačiau suprasdamas, kad negali to padaryti veda save į susinaikinimą, padėtį, kurioje jaučiasi be išeities.

Khiderio romane „Antausis“ pagrindinis veikėjas Mensy‘us, kaip ir C., su *svetimybės* patirtimis susiduria dar prieš renkantis *migraciją*. Tokia išraiška čia tampa jo kūnas ir jo deformacija, per kurią ir reiškiamas *radikali svetimybės* forma romane. Veikėjas, turėdamas moterišką viršutinę kūno dalį nebesijaučia vyru, o *tarpiniu* sutvėrimu – pusiau vyru, pusiau moterimi: „Štai kodėl tapau tokia keista

⁵³ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 49: „Im Spiegel der Duschkabine erkannte er sich fast nicht wieder: er war ein groteskes Gespenst [...]“

⁵⁴ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 261: „[...] ein feuchter, klebriger, unbrauchbarer Körper, aufgeschwemmt, missachtet, abgedroschen, das dauernde Ziel von Hass und Verachtung, die von Gott und aller Welt ausgingen.“

⁵⁵ Hilbig, Wolfgang: „Das Provisorium“. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2000, p. 30: „Die Ursache dieser Panik war eine beinahe unbeschreibliche Scham... Was hatte er getan? – Er hatte nichts getan [...]“

būtybe. Viena vertus su puikiu peniu, kita vertus su puikiais moteriškais krūtimis.“⁵⁶ Krūtų atsiradimą veikėjui autorius aiškina ir metaforiškai. Veikėjas dar būdamas vaikas susidūrė su mirtimi mergaitės, kurią pažinojo, ir paveiktas tokios traumuojančios patirties perėmė jos krūtis, kaip dalį kito pasaulio. Tokia kūno, kaip slenksčio tarp dviejų pasaulių metafora romane ir atliepia *ribinę patirtį, radikalią svetimybę*, kuriai atsakas tampa – *utopijos* kūrimas ir *migracija*, taigi, bandymas pabėgti ir išsilaisvinti.

Atsidūręs *migracijoje* veikėjas patiriamų išgyvenimų nenuslopina ar visai nepanaikina, kaip tikėjosi, bet jie tik dar labiau sustiprėja su šalia atsirandančia *kasdiene* ir *struktūrine* svetimybe. Su *kasdiene svetimybe* Mensy‘us susiduria vos atvykęs į naują šalį, kuri jam vaisiškai nepažįstama, o štai *struktūrinę svetimybę* gerai apibrėžia kalbų palyginimas: „Nebenoriu daugiau kankintis su vokiečių kalba, bristi per artikelių ir išimčių džungles, kurių niekaip negali įsidėmėti.“⁵⁷ Kad ir besistengdamas išmokti svetimą kalbą, veikėjas vistiek jos iki galo nesupranta, o tokios patirtys, prisidedančios ir prie *utopijos* žlugimo, gilina jau egzistuojančia *svetimumo* jauseną.

Patiriamos *ribinės patirtys*, kaip ir aptartame Hilbigo romane čia taip pat reiškiamos laikinumo jausenomis ir metaforomis. Mensy‘us gyvena pabėgėlių centre, kurie netampa ir negali tapti jo namais, o išsikraustęs iš jų apsigyvena benamiams skirtame būste. Tad net fizinės romano erdvės signalizuoja apie tarpinės protagonisto būsenas. Jis ne tik gyvena pusiau vyro, pusiau moters kūne, bet ir fiziškai veikia erdvėse, kurios suprantamos kaip pereinamos. *Struktūrinę svetimybę* veikėjas romane patiria ir dėl jį nuo kitų Vokietijos gyventojų išskiriančios išvaizdos: „Jie [policininkai] visuomet ateina tiesiai prie manęs, arba atitinkamai prie tamsiaplaukių ar kitaip išvaizda išsiduodančių užsieniečių.“⁵⁸ Taigi, jo išvaizda, neleidžianti pasislėpti minioje, kaip kad C., iškart jį atskiria nuo kitų.

Nepabėgant nuo pačio savęs ir savo *svetimybės*, veikėjui tik dar labiau stiprinamos tiek išgyvenamos griūvančios *utopijos*, tiek patiriamos *ribinės* jausenos. Tad į tokią *ribinę* būseną kuriamas *atsakas*, kitoks nei vaizduojamas Hilbigo. Mensy‘us supraddamas, kad niekada negalės prisitaikyti renkasi

⁵⁶ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 87: „Deshalb wurde ich so ein seltsames Wesen. Einerseits mit einem prächtigen Penis ausgestattet, einerseits mit einem prächtigen Frauenbusen.“

⁵⁷ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 10: „Ich will mich nicht länger durch die deutsche Sprache quälen, durch diesen Dschungel aus Fällern und Artikeln, die man sich nie merken kann.“

⁵⁸ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 18: „Geradewegs kommen sie [die Polizei] immer zu mir ß respektive zu den schwarzhaarigen oder auf andere Weise fremdländisch aussehenden Reisenden.“

smurtą, t. y., priverčia ponias Šultz išklausyti jo istorijos: „Nebyli ir sustingusi iš baimės, ji sėdi savo sukiojamojoje kėdėje, tarsi antausis ją būtų pribloškęs.”⁵⁹ Jausdamasis išduotas ir atstumtas Mensy‘us jėga bando priversti jį išgirsti. Toks *atsakas*, pasireiškiantis smurto protrūkiu gali būti suprantamas kaip nesusitūrinėjimo savyje išraiška, emocijos, kurias veikėjas laikė užgniaužęs savyje nuo pat paauglystės. Ponias Šultz jis papasakoja, kad nors ir gavęs oficialų *pabėgėlio statusą*, suprasdamas, kad Vokietijoje jis neturi jokių galimybių susitaupyti operacijai ar net rasti darbą ir vėl renkasi *nelegalią migraciją*, šį kartą – į Suomiją, kur tikisi išspręsti jį kamuojančias problemas, nuo kurių pabėgti jam nepavyko čia, Vokietijoje.

Migracijoje atsiduriantis veikėjas jaučiasi *svetimas*, vienišas, nesuprastas. Jis savotiškai stoja prieš visuomenę ir atsiduria padėtyje tarp dviejų pasaulių, kai nebėra savo namuose, tačiau negali pritapti ir naujoje erdvėje. Šios patirtys romanuose skleidžiasi dvejopai: vaizduojami individualūs vidiniai išgyvenimai ir fiziniai, kūniški jautimai.

Romanuose atveriamas *migrantų*, kaip *svetimų*, neprisitaikančių individų ir visuomenės, kuri reaguoja į juos, įtampa kuria neeilinę atmosferą. Ši įtampa kyla viena vertus dėl požiūrio, kita vertus – dėl pačio *migracijoje* esančio individo pasaulio matymo ir konstravimo. *Migracijos* poreikis dažnai kyla iš nepasitenkinimo esama padėtimi: tai politinė, ekonominė, socialinė ar iš vidinių paskatų kylanti *migracija*, kuriai keliami lūkesčiai. Individas siekia pabėgti, pagerinti savo esamas sąlygas ar susikurti naują pasaulį. Tokiu būdu veikėjas kuria *utopijos* vaizdinį, tampantį *atsaku* į patiriamus sunkumus savo šalyje ir tampa vienu iš veiksnių, vedančiu *migracijos* keliu. Kaip parodė analizė, abiejuose romanuose tokios *utopijos* dūžta, taip sustiprinamos veikėjų jau išgyvenamas *ribines jausenas*.

⁵⁹ Khider, Abbas: „Ohrfeige“. München: Carl Hanser Verlag, 2016, p. 9: „Stumm und starr von Angst hockt sie in ihrem Drehstuhl als hätte die Ohrfeige sie betäubt.“

IŠVADOS IR TYRIMO PERSPEKTYVOS

Migracijos ir *utopijos* fenomenų jungimas, skirtingų disciplinų žinių apie jas taikymas leidžia geriau suprasti ne tik pačius šiuos reiškinius, bet ir atveria naujų išvalgų, pavyzdžiui, išskylančią romanuose vaizduojamą vilties motyvą, pasirodanti *migrantu* patirtyse. Literatūros kūriniuose *utopijos* kūrimas ir jos dužimo naratyvas leidžia pažvelgti ne tik į socialines, ekonomines veikėjo aplinkybes, dėl kurių renkama *migracija*, bet ir atverti vidinį literatūrinio veikėjo pasaulį ir jame slypinčias gilesnes priežastis, kurios lemia jo pasirinkimą išvykti svetur. *Migracijos* patirtis ir jos supratimas yra keičiamas šalia ieškant *utopizmo* apraiškų, nes matoma išryškėjančių atsakų grandinė: veikėjas jau kamuojamas vidinių krizių, išorinių veiksnių, jausdamasis *svetimu*, kaip *atsaką* į šią *svetimybės ištikti* pradeda kurti *utopiją*, kuri pasiekama gali būti tik svetur, o nusivylus ja, ne tik stiprinami jau prieš tai egzistavę nusivylimai, bet veikėjas ir vėl išstinka šį kartą jau stipresnę krizę, kuri formuoja dar vieną *atsaką*. Nors literatūros kūriniuose ir vaizduojamos skirtingos migracijos formos, matomi bendrumai, kurie atliepia *migranto* patirtis.

Hilbigo ir Khiderio romanuose „Laiknumas“ ir „Antausis“ vaizduojamos skirtingos migracijos formos - legali ir nelegali - tačiau tokia dichotomija, vis dėlto, kaip parodė analizė, nereiškia išreiškiamų *ribinių* patirčių skirtumo. Priešingai, abu veikėjai, skirtingų laikmečių ir socialinių kontekstų, susiduria su labai panašiomis *ribinėmis patirtimis*, tokiomis kaip pati *migracija*, atstūmimas, vienišumas, neigiamas visuomenės požiūris, nepripažinimo jausmas. Tokias jausenas sukelia dūžtančios *utopijos* vaizdinys, matomas nuo pat romanų pradžios. Pagrindinis romano „Laiknumas“ veikėjas, vykdamas į VFR tikisi būti pripažintas ir jaustis visaverčiu rašytoju ir žmogumi, tačiau atsidūręs svetimijoje šalyje praranda ryšį su realybe ir atsiduria tarpinėje būsenoje, jausdamas, kad negali egzistuoti jokiam pasaulyje. Khiderio romano veikėjas Mensy'us į Vakarus vyksta tikėdamasis išspręsti jį kamuojančią kūnišką problemą ir susikurti sau patogų gyvenimą, kuris prieinamas, atrodo, kiekvienam vakariečiui. Tačiau jis nusivilia realybe, kai susiduria tiek su priešišku požiūriu, tiek stereotipais ar biurokratija. *Utopijos*, romane išskylančios kaip *atsakas* į veikėjas jau iš ankščiau kamuojamas svetimybės jausenas, griaunamos vos tik veikėjui atsidūrus *migracijoje*. Tai matoma ir per romanų erdvių vaizdavimą, pavyzdžiui, *svetimą* miesto erdvę, kuriamą visuomenės nuotaiką ir požiūrį, susidūrimą su biurokratiniais aparatais. Protagonistai romanuose patiria tiek *kasdienę*, tiek *struktūrinę*, tiek *radikalią* svetimybę. Veikėjai neranda ir negali įgyvendinti to, ko čia atvyko, tad kyla įtampa tarp jų susikurtos *utopijos* ir realios patirties, atskleidžiamos romanuose. Į tokią įtampą veikėjai atsako dvejopai: romane „Laiknumas“ pagrindinis veikėjas C. patiria gėdos jausmą ir asmeninę degradaciją, o romane „Antausis“ Mensy'aus atsaku tampa smurtas ir renkama tolesnė *migracija* su nauja viltimi.

Migracijos ir utopijos fenomenai literatūroje dažniausiai tyrinėjami atskirai, tačiau, kaip ši analizė parodė, jų jungimas kartu gali padėti geriau atskleisti išgyvenamas *ribines patirtis*, kurios vaizduojamos literatūroje. Šalia šių fenomenų, kaip matoma ir šiame darbe, kartu iškyla ir kiti vaizdiniai: totalitariniai režimai ir veikėjų susidūrimas su jais, bei kartu ateinantys monstriškumo įvaizdžiai. Tolimesnė šio tematinio lauko tyrimų perspektyva galėtų būti siejama būtent su šiais fenomenais, kurie matomi ir šiame darbe analizuojamuose romanuose. Svarbu atkreipti dėmesį, kad analizėje aptartos ne visos migracijos formos, nepaliesta lieka *priverstinė migracija*, tarp kurių tremtis bei deportacija. Tolesni šios temos tyrimai galėtų būti plėtojami ieškant ir skirtingų *migracijos* ir *utopijos* apraiškų, juos jungiant kartu su kitais romanuose iškylančiais minėtais fenomenais, kituose, tokių vokiečių autorių kaip Jenny Erpenbeck, Majos Haderlap ar Maschos Dabic romanuose, juos lyginant, pavyzdžiui, su lietuvių autoriais Antanu Škėma, Renata Šerelyte ar Vytautu Gaveliu. Šiame darbe nekalbama apie moterų perspektyvą, tad minėtų vokiečių ir lietuvių autorių pasirinkimas galėtų parodyti ir dar vieną naują požiūrį – moteriškos *utopijos* matymą ir *migracijos* patirtis, atskleidžiamas iš moters perspektyvos.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Hilbig, W. (2000): *Das Provisorium*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
2. Khider, A. (2016). *Ohrfeige*. München: Carl Hanser Verlag GmbH Co KG.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Amling, S. (2010). *Grenzüberschreitungen: Dimensionen der Fremdheit in Emine Sevgi Özdamars" Die Brücke vom Goldenen Horn" und Wolfgang Hilbig's" Das Provisorium"*. Berlin: Logos Verlag GmbH.
2. Babou, C. A. (2022). *Flüchtlingskrise in Deutschland. Die Integrationsproblematik in ABBAS KHIDERS Roman Ohrfeige von 2016*. Convivium. *Germanistisches Jahrbuch Polen*, (1), 85-106.
3. Bade, K. (2008). *Migration in European history*. Oxford: Blackwell Publishing
4. Barthold, W. (2020). *Arabische Märchen zwischen Berlin und München. Migrantenautorschaft, Gender und Stereotypisierung in Abbas Khiders Der falsche Inder* (2008) 1. *The German Quarterly*, 93(1), 70-89.
<https://doi.org/10.1111/gequ.12125>
5. Bhabha, H. K. (2012). *The location of culture*. New York: Routledge.
6. Bloch, E., Plaice, N., Plaice, S., & Knight, P. (1986). *The principle of hope* (Vol. 3, pp. 1938-47). Cambridge, MA: MIT Press.
7. Bloch, E. (1989). *The utopian function of art and literature: Selected essays*. Cambridge: The MIT Press.
8. Castles, S. (2016). *Understanding global migration: A social transformation perspective*. An Anthology of Migration and social transformation: European perspectives, 19-41.
9. Cohen, R. (Ed.). (1995). *The Cambridge survey of world migration*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2019). *The age of migration: International population movements in the modern world*. London: Bloomsbury Publishing.
11. Fitting, P. (2010). *Utopia, dystopia, and science fiction*. Iš: *The Cambridge companion to utopian literature* (2010. Cambridge: Cambridge University Press), p. 135 - 154.
12. Frank, S. (2008). *Migration and Literature: Günter Grass, Milan Kundera, Salman Rushdie, and Jan Kjærstad*. Springer.
13. Hell, J. (2017). *Was bleibt? Wolfgang Hilbig's Provisorium, or the Disappearance of the Author in a Blind Spot*. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 4(31), 91-114.
10.1007/BF03379286
14. Jentsch, T. (2006). *Da/zwischen: Eine Typologie radikaler Fremdheit*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter GmbH.

15. Katinienė, V. (2017). *FREMDHEITSERFAHRUNGEN AM BEISPIEL DER ROMANE DAS PROVISORIUM (2000) VON WOLFGANG HILBIG UND VIENOS VASAROS EMIGRANTAI (2003) VON VALDAS PAPIEVIS*. *Literatūra*, 59(4), 86-96.
16. Keršytė, N. (2006). *Merleau-Ponty ir Levinas intersubjektyvumo samprata Husserlio parašėse*. *Žmogus ir žodis*, 8(4), 15-24.
17. King, R., Connell, J., & White, P. E. (Eds.). (1995). *Writing across worlds: literature and migration*. London: Routledge.
18. Lasky, M. J. (2018). *Utopia and Revolution: on the origins of a metaphor*. London: Routledge.
19. Latham, R. (Ed.). (2014). *The Oxford handbook of science fiction*. Oxford: Oxford University Press.
20. Lazarus, N., & Neil, L. (Eds.). (2004). *The Cambridge companion to postcolonial literary studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Levinas, E. (1979). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (Vol. 1). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
22. Levitas, R. (2010). *The concept of utopia* (Vol. 3). Bern: Peter Lang.
23. Levitas, R. (2013). *Utopia as method: The imaginary reconstitution of society*. London: Springer.
24. Loescher, J. (2011). *The West and the Rest « Die » imaginäre Geographie «ost-und westdeutscher Autoren: Ortheil, Hilbig, Rosenlöcher*. *KulturPoetik*, 11(1), 97-110.
<https://doi.org/10.13109/kult.2011.11.1.97>
25. Massey, D. S. (1999). *Why does immigration occur?: a theoretical synthesis*. 34-52. na.
26. Mickūnas, A., & Jonkus, D. (2014). *Fenomenologinė filosofija ir jos šešėlis*. Vilnius: Baltos lankos.
27. Moras, T. (1968). *Utopija*. Vilnius: Vaga.
28. Ostheimer, M. (2013). *Nachgeholte Trauerarbeit. Traumatische Erinnerungsräume im Werk ostdeutscher Autoren nach 1989*. In " *Nach der Mauer der Abgrund*"? . 243-263. Brill.
https://doi.org/10.1163/9789401209212_016
29. Pearl, J. H. (2014). *Utopian Geographies and the Early English Novel*. Virginia: University of Virginia Press.
30. Pokrywka, R. (2017). *Drei Metaphern des Exils im neuesten deutschsprachigen Roman: „Gehen, ging, gegangen“ von Jenny Erpenbeck, „Ohrfeige“ von Abbas Khider, „Das Mädchen mit dem Fingerhut“ von Michael Köhlmeier*. *Tematy i Konteksty* 7(12) 2017, s. 412–425.

31. Sargent, L. T. (1994). *The three faces of utopianism revisited*. *Utopian studies*, 5(1), 1-37.
32. Skeldon, R. (2014). *Migration and development: A global perspective*. Routledge.
33. Stan, C. (2018). *Novels in the Translation Zone: Abbas Khider, Weltliteratur, and the Ethics of the Passerby*. *Comparative literature studies*, 55(2), 285-302.
<https://doi.org/10.5325/complitstudies.55.2.0285>
34. Waldenfels, B. (1995). *Das Eigene und das Fremde*. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 43(4), 611-620.
35. Waldenfels, B. (1997) *Phänomenologie des Eigenen und des Fremden*.
36. Waldenfels, B. (2004). *Bodily experience between selfhood and otherness*. *Phenomenology and the cognitive sciences*, 3, 235-248.
37. Waldenfels, B. (2015). *Sozialität und Alterität: Modi sozialer Erfahrung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Thema dieser Masterarbeit lautet „Gescheiterte Utopien in den Migrationserfahrungen: Darstellungen von Schwellenerfahrungen in den Romanen deutschsprachiger Autoren des 20. und 21. Jahrhunderts“. Der Hauptzweck dieser Arbeit besteht darin, die Komplexität der Erfahrungen von Migranten aufzuzeigen und sie aus der Perspektive der Utopien zu betrachten. Ziel dieser Forschungsarbeit ist es zu analysieren, welche Art von Migration in den ausgewählten Romanen dargestellt wird, wie die Narrative der Utopie ans Licht kommen und wie sie zunichte gemacht wird.

Um diese Konzepte zu analysieren, werden zwei Romane des 20. und 21. Jahrhunderts deutschsprachiger Autoren ausgewählt: Wolfgang Hilbig's "Das Provisorium" und Abbas Khider's Ohrfeige (2016). Beide Romane schildern die Erfahrungen der Migranten und beide beschäftigen sich mit den zerplatzenden Utopien. Zur Analyse des gewählten Themas ist eine interdisziplinäre Betrachtung erforderlich. Der theoretische und methodische Ansatz besteht also aus soziologischen, literaturwissenschaftlichen und philosophischen Ansätzen. Die Arbeiten von Soziologen wie Douglas Massey und Stephen Castles gelten als Definition des Migrationskonzepts. Um das Konzept der Utopie zu diskutieren, werden die Ideen von Ruth Levitas, Ernst Bloch, Lyman T. Sargent und anderen vorgestellt. Da sich die Analyse mit den menschlichen Erfahrungen befasst, wird die Phänomenologie des Fremden als wesentlich angesehen, so dass die Ideen von Bernhard Waldenfels und Emmanuel Levin sehr wichtig sind und ebenfalls diskutiert werden.

In der Analyse werden drei Hauptaspekte berücksichtigt: Die Narrative der Migration werden aus soziologischer Perspektive betrachtet, die Entstehung und der Untergang von Utopien werden analysiert und um diese Motive in den Romanen zusammenzufassen, werden die Erfahrungen des Fremden analysiert und wie sie auf die Protagonisten wirken.

Nach Abschluss der Analyse werden folgende Schlussfolgerungen gezogen. In den Romanen werden verschiedene Arten der Migration gesehen, legale und illegale, was jedoch nicht bedeutet, dass es sich dabei um unterschiedliche Formen der Erfahrungen handelt. Wie die Analyse gezeigt hat, leiden beide Charaktere des Romans, wenn auch aus unterschiedlichen Zeiten, unter den gleichen Gefühlen: Ein Gefühl von Einsamkeit, Unangepasstheit, Fremdheit, Zeitlichkeit ist zu erkennen. Beide in den Romanen geschaffenen Utopien werden zunichte gemacht, was die bereits bestehende innere Krise beider Charaktere verstärkt. So hat die Kombination beider Phänomene der Migration und der Utopie neue Einblicke in ein tieferes Verständnis der inneren Welt der Charaktere ermöglicht und neue Motive aufgezeigt, die damit einhergehen, beispielsweise die Erzählungen der Hoffnung.